

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV FILOZOFIE A RELIGIONISTIKY

**VLIV OPTINSKÉ POUSTEVNY NA FJODORA MICHAJLOVIČE
DOSTOJEVSKÉHO**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: Šárka Vrzalová
Obor: Religionistika
Vedoucí práce: Radek Chlup, PhD.

PRAHA 2010

Bakalářská práce se zabývá vlivem významné Optinské poustevny na spisovatele Fjodora Michajloviče Dostojevského. Díky úvodním kapitolám o starectví a Optinské poustevně jako takové je jádro práce zasazeno do širšího kontextu.

Specifickým cílem práce je pak zhodnocení vlivu této poustevny na Fjodora Michajloviče Dostojevského, a to zejména na jeho literární tvorbu. Po objasnění spisovatelových kontaktů s Optinou se práce věnuje rozboru jednotlivých románů tímto místem ovlivněných. V románech *Výrostek* a *Běsi* práce zkoumá vliv publikací vydaných v nakladatelství Optinské poustevny. Na interpretaci románu *Bratři Karamazovi* ukazuje, jak Dostojevskij zpracoval přímé inspirace načerpané při návštěvě tohoto kláštera a dojmy z osobního setkání se starcem Amvrosijem. Důležitou částí práce je také zhodnocení kritiky Dostojevského pojetí starectví pozdějšími badateli s důrazem na názor ruských filozofů Konstantina Leontějeva a Vasilije Rozanova.

Influence of the Optina Pustyn Monastery on Fyodor Mikhailovich Dostoevsky

This work deals with influence of important place – the Optina Pustyn Monastery on Fyodor Mikhailovich Dostoevsky. Introductory chapters about starchcestvo and the Optina Pustyn Monastery sets the core of this work in deeper context.

Specific aim of the work is to evaluate influence of this monastery on Fyodor Mikhailovich Dostoevsky, especially on his literary works. There are explained the writer's contacts with the monastery at first and analysed single novels influenced by this place latter. This work investigates impact of texts issued by publishing company in the Optiny Pustyn Monastery on novels *The Adolescent* and *The Possessed*. The chief aim of this work is to interpret how Dostoevsky worked with inspiration drawn during his visit in the Optina Pustyn Monastery and impression of personal meeting with staretz Amvrosy in novel *The Brothers Karamazov*. There is also appraisal of approach two Russian philosophers (Konstantin Leontiev and Vasily Rozanov), who criticized Dostoevsky's conception of starchcestvo.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně pouze na základě uvedených zdrojů a odborných konzultací.

.....

Šárka Vrzalová

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit poděkování Radku Chlupovi, PhD. za trpělivé vedení a Mgr. Hanuši Nyklovi za odborné konzultace. Bez jejich pomoci by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1. ÚVOD	7
2. STARECTVÍ	9
2.1. VÝCHODNÍ MNIŠTVÍ JAKO ZDROJ RUSKÉHO STARECTVÍ	9
2.2. HÉSYCHASMUS	11
2.3. STAREC JAKO DUCHOVNÍ VŮDCE	12
2.4. ROZVOJ RUSKÉHO STARECTVÍ	13
3. OPTINSKÁ POUSTEVNA	15
3.1. HISTORIE KLÁŠTERA	15
3.2. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ STARCI A JEJICH VLIV	17
3.2.1. <i>Starec Lev</i>	17
3.2.2. <i>Starec Makarij</i>	19
3.2.3. <i>Starec Amvrosij</i>	20
3.3. POSTAVENÍ OPTINSKÉ POUSTEVNY V RUSKÉ RELIGIOZITĚ	22
3.4. RUŠTÍ LITERÁTI A FILOZOFOVÉ V OPTINSKÉ POUSTEVNĚ.....	23
3.4.1. <i>Ivan Vasiljevič Kirejevskij</i>	23
3.4.2. <i>Nikolaj Vasiljevič Gogol</i>	25
3.4.3. <i>Konstantin Leontjev</i>	26
3.4.4. <i>Lev Nikolajevič Tolstoj</i>	27
4. FJODOR MICHAJLOVIČ DOSTOJEVSKIJ A OPTINSKÁ POUSTEVNA	30
4.1. ŽIVOT A DÍLO FJODORA MICHAJLOVIČE DOSTOJEVSKÉHO	30
4.2. DOSTOJEVSKIJ A NÁBOŽENSTVÍ	32
4.3. DOSTOJEVSKÉHO KONTAKTY S OPTINSKOU POUSTEVNOU.....	34
4.4. VLIV OPTINSKÉ POUSTEVNY NA DOSTOJEVSKÉHO TVORBU	37
4.4.1. <i>Výrostek, Běsi a Zpověď Stavrogina</i>	37
4.4.2. <i>Bratři Karamazovi</i>	41
4.4.3. <i>Kritika Dostojevského pojetí starectví v Bratrech Karamazových</i>	41
5. ZÁVĚR	47
6. BIBLIOGRAFIE	49

1. Úvod

Cílem této práce je zmapovat a kriticky zhodnotit vliv Optinské poustevny na jednoho z největších ruských spisovatelů a myslitelů Fjodora Michajloviče Dostojevského. Půjde o vymezení Dostojevského kontaktů s Optinou a vlivu tohoto místa na život, náboženské myšlení a zejména literární tvorbu spisovatele. Stěžejní částí práce bude rozbor a interpretace Dostojevského románů ovlivněných touto poustevnou. Velký prostor pro zpracování tohoto tématu poskytuje zejména román *Bratři Karamazovi*, ve kterém se odráží realie optinské starecké tradice téměř na každé straně.

Mnoho badatelů pracuje s obecnějším tématem „Vliv Optinské poustevny na ruské myslitele“, věnují se širšímu okruhu osobností, které do Optiny přijížděli a byli tímto místem nějakým způsobem ovlivněni. Nemám však informace o tom, že by vznikla monografie věnovaná přímo Dostojevskému a Optinské poustevně, kromě publikace Johna Dunlopa, kterou, jak zmiňuji níže, nepovažuji za příliš zdařilou. Proto jsem se rozhodla zpracovat toto téma, které je podle mého názoru velmi zajímavé a religionisticky relevantní.

Je jisté, že ani v této práci nebude možné se zaměřit jen a pouze na vliv Optinské poustevny na Dostojevského. Pro lepší orientaci v hlavní části práce bude nutné si stručně představit fenomén starectví. Jelikož se věnuji ruské kultuře, budu hovořit zpravidla o starectví na ruském území. Zastavím se i u Optinské poustevny samotné, pokusím se v krátkosti načrtnout důležitost tohoto místa a jeho význam pro ruskou kulturu a religiozitu.

Primární literaturou k tomuto tématu jsou zejména tři romány Fjodora Michajloviče Dostojevského: 1) *Výrostek*, používaný v překladu Taťjany Haškové; 2) *Běsi*, používaný v překladu Taťjany Haškové (včetně kapitol z tohoto románu vynechaných a později vydaných pod názvem *Zpověď Stavrogina*, používaných v ruském originále); 3) *Bratři Karamazovi*, používaný v překladu Prokopa Voskovce. Vhodné by bylo pracovat i s publikacemi, které byly vydané v optinském nakladatelství a které Dostojevskij vlastnil a studoval, a to zejména se třemi z nich: 1) *Životem optinského starce jeromonacha Leonida – v schimě Lva otce Klimenta Zedergomla*; 2) *Historií kozelské Optinské poustevny starce Lva*; 3) *Vyprávěním o putování mnicha Parfenije po Rusku, Moldávii, Turecku a Svaté zemi mnicha Parfenije*. Tyto texty jsem bohužel neměla k dispozici, ale vzhledem k tomu, že jsou kvalitně popsány v sekundární literatuře, nemělo to podle mého názoru vliv na kvalitu předkládané práce.

Kvalitní sekundární literatury vyjadřující se k tématu hlavní kapitoly („Dostojevskij a Optinská poustevna“) této práce není kvantitativně mnoho, avšak poskytuje všechny potřebné informace. Velmi přínosné byly pro moji práci zejména dvě monografie *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni* Varvary Kaširiny a *The Optina Pustyn Monastery in the Russian Literary Imaginatin* Leonarda Stantona. Rozsahem nevelké, ale důležité informace nalezneme ve vzpomínkách Anny Grigorjevny Dostojevské: *Život s Dostojevským*, používaných v překladu Ladislava Zadražila. Za zmínku zde stojí i několik článků: 1) „Knigi, podarennyje F. M. Dostojevskomu v Optinoj Pustyni“ Nikolaje Budanova, publikovaný v časopise *Sofija*; 2) „Optina Pustyň i palomničestvo v neje russkich pisatelej“ Dmitrije Bogdanova, publikovaný v časopise *Istoričeskij věstnik*; 3) „Optina Pustyň i russkaja kul'tura“ Vladimira Kotelnikova, publikovaný v časopise *Russkaja literatura*; 4) „Zedergol'm's Life of Elder Leonid of Optina As a Source of Dostoevsky's The Brothers Karamazov“ Leonarda Stantona, publikovaný v časopise *Russian Review*. Použít lze i knihu Johna Dunlopa *Starets Amvrosy: Model for Dostoevsky's Staretz Zosima*, její kvalita však není příliš vysoká.

Pokud jde o literaturu k tématu úvodních kapitol („Starectví“ a „Optinská poustevna“), můžeme čerpat z poměrně velkého počtu publikací. Musíme však mít na paměti, že jde z části o nevědecké texty náboženského charakteru, a s obsaženými informacemi je proto nutné pracovat kriticky.

Názvy ruských publikací uvádím transliterované do latinky, a to způsobem odpovídajícím normě ČSN 01 0185. Pro vlastní jména, zeměpisné názvy a jiné používám všeobecná pravidla transkripce.

2. Starectví

V této úvodní kapitole se pokusím velmi stručně načrtnout historické, kulturní a náboženské kořeny, na kterých stojí fenomén optinského starectví. Budu se v krátkosti věnovat východnímu mnišství, se kterým je starectví neoddělitelně spjato. Dále pak hésychasmu, kterýžto je také nutně spojen se starectvím. Důležitým bodem následně bude přiblížení pojmu stárec a postavení těchto duchovních učitelů v pravoslavné spiritualitě. V závěru se také stručně zastavím u rozvoje ruského starectví mimo Optinskou poustevnu.

2.1. Východní mnišství jako zdroj ruského starectví

Za kolébkou východního mnišství¹ je již tradičně považován Egypt. Mnišská pravidla, která zde byla konstituována ve 4. století, byla základem i pro tradici ruského starectví. Původní formou bylo anachoretské a koinobiální mnišství, později se rozvíjely zejména tři tradice: sv. Antonína, sv. Pachomia a skitství. Už sv. Antonín měl s pozdějšími starci společné jedno ze základních charismat, a to takzvané rozlišování duchů. Navíc, stejně jako ke starcům, přicházeli i ke sv. Antonínovi poutníci pro radu, útěchu i uzdravení. Z tradice egyptského skitu² pak starectví přijalo Ježíšovu modlitbu („Pane Ježíši Kriste, Synu Boží, smiluj se nade mnou, hříšným.“³), která zde vznikla v 5. století. Na ruskou tradici měla samozřejmě velký vliv i Byzanc, o to zejména jeden z kappadockých otců Basil Veliký. Jeho mnišská řehole a mnišská pravidla se v Rusku ujala a byla základem pro většinu mnišských společenství. Z palestinského umírněného asketismu a z důrazu na harmonii ducha a tělesného zdokonalování pak čerpal Feodosij Pečerský, zákonodárce ruského mnišství. Velmi významný vliv mělo nepochybně mnišství praktikované na hoře Athos. Odtud čerpaly významné asketické postavy Sergij Radoněžský a Paisij Veličkovskij.

---

¹ Více viz např. K. S. Frank, *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003.

² Skit: z řeckého σκήτις – původně název pro konkrétní poušť, na které se zrodil zvláštní druh mnišství – skitství; to je charakteristické pětidenním pobytem v poušti a víkendovým shromážděním ke společné modlitbě; později je za skit označován příbytek jednoho nebo několika mnichů, kteří zde vedou samostatný poustevnický život; běžnou součástí větších ruských klášterů bývá jeden nebo i více skitů. (Všechna slovníková hesla byla vytvořena na základě: *Universum – všeobecná encyklopedie*, Praha: Odeon, 2001; není-li uvedeno jinak.)

³ Dovětek „грешным“ byl připojen až v ruském prostředí.

Vznik samotného ruského mnišství není možné zcela přesně datovat.⁴ Nepochybné je, že se Rusové s asketickou tradicí setkali ještě před vlastní christianizací roku 988, a to při válečných a obchodních cestách na území Byzance a na Krymský poloostrov. Ačkoli *Nestorův letopis*⁵ datuje příchod prvních asketů na území Kyjevské Rusi až do roku 1037, Anton V. Kartašev se domnívá, že zde naopak byli přítomni ještě před křtem Vladimíra I. Je tedy pravděpodobné, že kláštery na tomto území začaly vznikat velmi těsně po christianizaci, kdy se jednotliví poustevníci spojili v bratrstva. Významnou událostí v dějinách ruského mnišství je založení Kyjevo-Pečerské lávry (Киево-Печерская Лавра) mnichem Antonijem. Ten přišel do Kyjevské Rusi z Athosu a způsob života v tehdejších kyjevských kláštorech se mu příliš nezamlouval. Když byl roku 1051 kyjevský poustevník Ilarion⁶ zvolen metropolitou,⁷ odešel otec Antonij do jeho jeskyně. Shromáždil okolo sebe žáky, mezi nimiž byl i mnich Feodosij z Kursku, později známý jako Feodosij Pečerský. Jednotliví mniši zde žili nejprve v jeskyních, když v nich začalo být těsně, byl postaven klášter a roku 1062 i chrám zasvěcený Zesnutí přesváté Bohorodičky. Otec Antonij poté opět odešel do ústraní v nově vybudované jeskyni nedaleko kláštera, nicméně zůstal v kontaktu se svými bratry a byl jim duchovní oporou, proto bývá považován za prvního ruského starce. V této tradici pokračuje v nově vzniklém klášteře i otec Feodosij, který vede žáky a je obdařen charismaty. Bývá proto označován jako druhý ruský starce. Zdá se tedy zřejmé, že starectví je neoddělitelnou součástí ruského mnišství už od samých počátků.

---

⁴ Více k tomuto tématu např. A. V. Kartašev, *Očerki po Istrii ruskoj cerkvi*, Moskva: TERRA, 1992–1993.

⁵ Viz *Nestorův letopis ruský*, Praha: SNKLHU, 1954, str. 118.

⁶ Poustevník Ilarion byl prvním neřeckým kyjevským metropolitou; šlo zároveň o zakladatele ruské tradice asketického přebývání v jeskyni – tzv. peščerničestva (z ruského пещера – jeskyně).

⁷ Metropolita: z řeckého μητροπολις – mateřské město; biskup v metropoli a představený dané církevní oblasti.

2.2. Hésychnasmus

Podmínkou pravého starectví je hésychnasmus. Pod pojmem hésychnasmus si dnes někteří lidé představují modlitební metodu modifikovanou na hoře Athos ve 13.–14. století. Ve skutečnosti jde o dodnes praktikovanou spiritualitu, jejíž počátky souvisí se vznikem samotného křesťanství. Teorie hésychnamu je založená na vnitřní modlitbě odkazující se na Matoušovo evangelium (Mt 6, 5–6). V praxi se jedná o využívání tělesných a duchovních technik, které podporují roli modlitby. Jde zejména o specifické tělesné pozice, způsob dýchání a rytmického opakování ustálených vět. Nejznámější z nich je tzv. Ježíšova modlitba.⁸ Hésychnasmus se pokouší stručně definovat také Tomáš Špidlík, a to jako „podobu spirituality založenou na hésychnii⁹ se zaměřením bytostně kontemplativním.“¹⁰ Přičemž je nutné mít na paměti, že hésychnia není sama o sobě cílem, ale prostředkem ke spojení s Bohem. V historii hésychnasmu je možné rozlišit pět etap: 1) období pouštních Otců, na jehož počátku stojí Arsenios, kterému hlas z nebe řekl: „Arsenie, prchni, mlč, zůstaň klidný“; 2) období „sinajské školy“, která využívala hésychnie na cestě k „vidění“ Boha; 3) období Simeona Nového Teologa, jenž mínil, že kdo neviděl Boha, nemůže mít lásku, naději ani víru; 4) období athoského hésychnasmu, za jehož obrodou stojí Řehoř Sinaita a praktikování Ježíšovi modlitby, také pak Řehoř Palamas, který tuto metodu podpořil; 5) období „filokalického“ hnutí novější doby, které po třech staletí útlumu znamenalo novou sílu hésychnasmu. Ruští starci pak byli nositeli všech tradic vzešlých z těchto období.

Na území Ruska se začíná hésychnasmus pozvolna šířit už v období Kyjevské Rusi, významněji však až ve 14. století. Používání vnitřní modlitby je doloženo u Sergije Radoněžského a Pavla Obnorského. K prohloubení hésychnastických znalostí pak dochází v 15. století, kdy Nil Sorský přináší z hory Athos tradici skitského života a Ježíšovu modlitbu. V tomto období se hésychnasmus praktikuje jednak v Kyjevo-pečerské lávře a jednak

---

⁸ Více o hesychnasmu a Ježíšově modlitbě česky například G. Vopatrný, *Hesychnasmus jako tradiční křesťanská spiritualita*, Brno: L. Marek, 2003 nebo R. Čemus, *Modlitba Ježíšova – modlitba srdce*, Velehrad: Refugium, 1996.

⁹ Význam řeckého termínu ήσυχία není zcela jednoznačný; podle Lampa se tento termín objevuje poprvé ve 4. století u kappadockých otců a v tomtéž období i u Evagria Pontica; jeho významem pak je „mlčení, klid, ticho“, a to ve smyslu: 1) mlčení Boha před zjevením svých tajemství; 2) mlčení, klid, tichost, pokoj jako stav duše nutný pro kontemplaci; 3) mlčení a klid jako stav odloučení od světa; více viz G. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford: Oxford University Press, 1995, str. 609.

¹⁰ T. Špidlík, *Spiritualita křesťanského Východu: modlitba*, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1999, 382.

takzvanými zavolžskými starci z Bělozerského (Белозерский монастырь) a Vologodského kláštera (Вологодский монастырь). Největší rozmach v šíření hésychastických myšlenek v Rusku pak znamená překlad *Filokalie*¹¹ do církevní slovanštiny Paisijem Veličkovským v 18. století.

2.3. Starec jako duchovní vůdce

Používání pojmu starec (řecky γέρον; rusky старец) nebylo v historii východního mnišství vždy jednoznačné.¹² Původně tak mohl být titulován každý mnich. V ruské oblasti byl jako starec označován: 1) mnich ve vysokém věku; 2) mnich bez jakéhokoliv stupně svěcení; 3) ten, kdo se staral o novice; 4) ten, kdo pomáhal duchovně padlým. Někdy mohlo jít i o jiný titul pro igumena.¹³ V kontextu této práce je za starce považován nositel starecké služby, kterou poskytuje mnišské obci i věřícím. Starecká služba – rusky старческое окормление – souvisí se slovem кормчий ve významu „kormidelník, vůdce“. Starce tedy můžeme označovat jako duchovního průvodce, učitele či rádce. Jde o autoritu poskytující duchovní péči. Starec vede žáky, je tedy u něj kladen důraz na vzdělání a vazbu na tradici. Stupeň vázanosti žáka na starce je v jednotlivých případech různý. Tradičně se však má za to, že se žák musí před starcem bezvýhradně zřít svých přání, vůle a tužeb. Jde v podstatě o duchovní otcovství, kdy starec provází svého žáka na „cestě ducha“.

Starci jsou mimo jiné i nositeli určitých charismat. Zejména jde o dary jasnozřivosti (řecky προαίρεσις; rusky прозорливость), který umožňuje vidět budoucí události a kardiognóze (řecky καρδιογνώσις; rusky сердцеведение), který dává intuitivní vhled do srdcí ostatních lidí. Starcům bývá připisována i schopnost takzvaného rozlišování duchů, tedy dobra a zla a také uzdravovat nemocné. Vyprávění o jejich životech jsou často plná

---

¹¹ Řecký název Φιλοκαλία (z φιλέω – mít rád, milovat a κάλλος – krása) je do slovanských jazyků překládán jako Добротолюбие (z любить – milovat a добро – dobro), jelikož původní význam slova „dobrota“ v církevní slovanštině je „krása“; jde o sbírku duchovních textů ze 4.–15. století původně osmadvaceti, později šestatřiceti církevních Otců východní křesťanské tradice.

¹² Více o starectví např. A. V. Solovjov, *Starčestvo po učeniju svjatyh otcv i asketov*, Moskva, Riga: Blagovest, 1995.

¹³ Igumen: z řeckého ἡγούμενος – vedoucí; titul představeného kláštera.

svědectví o vykonaných zázracích. V tomto případě je však třeba mít na paměti, že jde o běžný rys hagiografické literatury.

2.4. Rozvoj ruského starectví

Starectví v Rusku se dostává do širšího povědomí lidí zejména během 18. století. 19. století se nese ve znamení největšího rozmachu této tradice, v průběhu 20. století pak ruské starectví postupně upadá, hlavně kvůli pronásledování bolševickým režimem. Rozvoj starectví je neoddelitelně spojen s potřebou obnovy autentického asketického života v období krize ruského mnišství a probíhající sekularizace jako takové.

Ústřední postavou pravoslavné klášterní renesance 18. století je moldavský starc Paisij Veličkovskij (vlastním jménem Pjotr Ivanovič Veličkovskij; 1722–1794)¹⁴, o nějž opírá svou novodobou historii jak ruská, tak i rumunská pravoslavná církev. Za nositele tradice Paisije Veličkovského se později považují také všichni optinští starci. Tento starc odešel roku 1746 na Athos, kde byl postřižen do malé schimy¹⁵ a přijal jména Paisij. Věnoval se zde sebezdokonalování praktikováním Ježíšovy modlitby, ale také překladům patristické literatury. Pro mnišskou komunitu, která se kolem něj na Athosu vytvořila, modifikoval řeholi Basila Velikého. Ta se později stává závaznou i v Optinské poustevně. Roku 1786 opouští Paisij Veličkovskij spolu s ruskými a moldavskými mnichy Athos a přesouvá se do kláštera Svátého Ducha (Свято-Духов монастырь) v Dragomirně, kde přijímá postřižiny do velké schimy. Později z důvodu rozrůstání mnišské komunity odcházejí do Sekulského kláštera (Секульский монастырь) a konečně do Njameckého kláštera (Нямецкий монастырь). Paisij Veličkovskij se vedle běžných stareckých povinností i nadále věnuje překládání a redigování církevních knih. Nevýznamnější je překlad Filokalie z roku 1783 a kompletního díla Izáka Syrského dokončený roku 1787. Obnovil také tradici vnitřní modlitby a jeho traktát *Svitek* (Свиток о внутренней молитве, изложенный по главам отцом нашим старцем архимандритом Паисием) je pak apologií hésychasmu. Věhlas tohoto starce se šířil skrze poutníky a korespondenci i za hranice klášterů, ve kterých pobýval. Po smrti Paisije zůstává mnoho žáků a pokračovatelů věrných jím započaté tradici. Tito mniši znamenají i oživení ruského mnišského života.

---

¹⁴ Více viz např. S. Četverikov, *Moldavkij starc Paisij Veličkovskij*, Paris: YMCA-PRESS, 1988.

¹⁵ Velká a malá schima jsou obdobou velkých a malých slibů v katolickém mnišství.

Prvním z velkých ruských starců je pak Serafim Sarovský (vlastním jménem Prochor Isidorovič Mašin; 1759–1833).¹⁶ V sedmnácti letech putoval do Kyjeva k ostatkům sv. Antonije a sv. Feodosije, odtud pak zamířil do Sarovské poustevny (Саровская пустынь). Roku 1786 byl postřižen a přijal jméno Serafim. Roku 1825 se mu měla zjevit Matka Boží a přikázat mu přijímat lid. Šlo o počátek jeho sedmileté starecké služby, kdy z počátku přijímal pouze mnichy, později i prosté věřící. V období své největší popularity ho navštěvovalo až dva tisíce lidí denně. Mimoto utužil a rozvíjel několik asketických tradic: 1) zatvornictví¹⁷; 2) sloupnictví¹⁸ – tisíc dní Serafim v noci klečel a modlil se na granitovém kameni v lesní houštině, ve dne pak na kameni přineseném pro tento účel přímo do cely; 3) slib dlouhodobého mlčení¹⁹ – Serafim měl mlčet tři roky.

Vrchol ruského starectví pak představuje tradice započatá v Optinské poustevně.

---

¹⁶ Více viz např. A. A. Macukevič, *Prepodobnyj Serafim Sarovskij*, Moskva: OLMA-PRESS, 2004.

¹⁷ Zatvornictví: rusky затворничество (od затворить – uzavřít); dlouhodobé pobývání poustevníka o samotě, např. v jeskyni, praktikované už Feodosijem Pečerským.

¹⁸ Stylitismus: z řeckého στύλος – sloup; „modlitba na kameni“; svérázný druh askeze založené asketou Simonem Stylitou.

¹⁹ Slib dlouhodobého mlčení: rusky подвиг молчалничества; vychází z egyptské tradice Arsénia Velikého a Jana Mlčenlivého.

3. Optinská poustevna

Významným centrem ruského starectví se stal počátkem 19. století klášter ležící přibližně tři versty od nevelkého újezdního města Kozesk v kalužské gubernii – Optinská poustevna²⁰ a k ní náležící skit Jana Křtitele (Иоанно-Предтеченский скит). Díky Optině se starectví vymanilo z oblasti klášterního a mnišského života, otevřelo se světu sekulární ruské společnosti a doslalo se do povědomí představitelů ruské inteligence a kultury.

3.1. Historie kláštera²¹

Podle tradice měly být základy Optinské poustevny položeny na přelomu 14. a 15. století loupežníkem Optou, který doufal, že tímto činem budou vykoupeny jeho hříchy. Pravděpodobnější je, že ji založila skupinka neznámých poustevníků na počátku 16. století. Jelikož se mnišství v Rusku začalo rozvíjet záhy po christianizaci, nebyly budovány honosné kláštery na náklady církve, ale šlo zejména o zakládání menších pousteven bojary či samotnými mnichy. Stejně tak tomu bylo i s Optinou. Z tohoto období však rozhodně není název poustevny, optina byl tehdy jeden z obecných termínů pro klášter. Vlastní jméno bylo tomuto místu dáno později, a to na základě již zmiňované tradice o jejím zakladateli. První dochovaná písemná zmínka o Optině je z roku 1625. V *Seznamu hierarchů ruské církve* (Список иерархов русской церкви) se dozvídáme, že igumenem Optinské poustevny se stal otec Sergij. Jistý letopis z let 1629–1631 se pak zmiňuje o dřevěném kostelíku a šesti celách obývaných celkem dvanácti mnichy v čele s jeromonachem²² Fjodorem. V průběhu 17. století došlo k rozšíření poustevny a postavení kamenného Vveděnského²³ chrámu – hlavního chrámu celého komplexu.

---

²⁰ Ruské Оптина пустынь se do češtiny nejčastěji překládá jako Optinská poustevna popřípadě také jako Optova poustevna. Používá se i pouhá transkripce – Optina Pustynň.

²¹ Tato kapitola byla zpracována na základě informací načerpaných z publikací: 1) Erast, *Istoričeskoje opisanije kozel'skoj Optinoj Pustyni i Predtečeva skita*, Kozel'sk: Izdanije Svjato-Vvedenskoj Optinoj Pustyni, 2000; 2) S. Četverikov, *Optina Pustynň*, Paris: YMCA-PRESS, 1998.

²² Jeromonach: řecky ιερομόναχος (z ιερός – svatý a μοναχός – mnich); člen mnišského společenství, který má právo vysluhovat svátosti.

²³ Z ruského введение – úvod; jde o chrám zasvěcený svátku Uvedení přesvaté Bohorodičky do chrámu.

V 18. století však začala Optina, stejně jako mnoho dalších ruských klášterů, pustnout. Už na počátku tohoto století se stala chudým místem, které jeho obyvatelé rychle opouštěli. Roku 1795 zde žili pouze tři mniši. Naštěstí byl moskevský metropolita Platon při své návštěvě kalužské gubernie zaujat okolím kláštera a dal impuls k jeho znovuoživení. Historii Optinské poustevny od počátku její obnovy můžeme rozdělit do čtyř period po třiceti letech: 1) od příchodu otce Avramije z Pěšnošckého kláštera (Пешношский монастырь) do počátku 30. let 19. století; 2) období otce archimandrity²⁴ Moiseje (Putilova)²⁵, starců Lva (Nagolkina) a Makarije (Ivanova); 3) období otce archimandrity Izakije a starce Amvrosije (Grenkova); 4) období po r. 1894. V prvním období přišli do Optiny z Raslavského kláštera (раславский монастырь) nositelé tradice Paisije Veličkovského, konkrétně šlo o bratry Moiseje a Antonije (Putilovovi). Byl také postaven slavný skit Jana Křtitele. Druhé období bylo ve znamení největšího duchovního i hospodářského rozkvětu. Rozvíjelo se místní starectví, byla založena překladatelská tradice a zřízeno nakladatelství. Ekonomicky byl klášter nezávislý. Třetí období je pak zásluhou starce Amvrosije časem největšího rozmachu a věhlasu optinského starectví, intenzivních kontaktů kláštera se světskou kulturou a inteligencí. Čtvrté období je nejméně významné, ačkoli starectví z Optiny nezmizelo, nemělo žádného významnějšího představitele a žilo spíše ze své dřívější síly a slávy.

Začátkem 20. století začal klášter znovu upadat, tentokrát z důvodu všeobecné skepse k duchovním záležitostem. Po roce 1918 se bolševici postupně snažili klášter zlikvidovat, přesto se zde část mnichů nadále pokoušela žít v duchu křesťanských zásad. Avšak roku 1923 byla Optina oficiálně uzavřena. Budovy kláštera byly využívány místním zemědělským družstvem jako pila, v prostorách skitu pak bylo založeno rekreační středisko. Restaurátorské práce zde začali až v 60. letech 20. století. Později byla obnovena i bohoslužebná činnost. Roku 1987 byl klášterní komplex slavnostně převeden zpět do majetku ruské pravoslavné církve. V současnosti je Optina opět centrem ruské duchovnosti a cílem mnoha poutníků.²⁶

---

²⁴ Archimandrita: řecky ἀρχιμανδρίτης (z ἀρχή – hlava a μάνδρα – ovčinec); od 6. století představený sdružených klášterů, tedy titul nadřazený titulu igumen.

²⁵ V ruské literatuře je pro lepší orientaci zvykem uvádět u církevních představitelů civilní příjmení. V českém prostředí tomu tak není. Vzhledem k tomu, že pracuji s ruskými reáliemi budu u důležitých postav s civilními příjmeními pracovat. A to kromě jmen starců Lva (Nogolkina), Makarije (Ivanova) a Amvrosije (Grenkova), jelikož výskyt jejich jmen v mé práci je velmi častý a jde vždy o tyto postavy.

²⁶ Z důvodu obtížného přístupu k tištěným informacím o osudu Optinské poustevny po roce 1894, byla použita data z internetové stránky <http://optina.org.ru/optina/history/> (dne 25. 10. 2009).

3.2. Nejvýznamnější starci a jejich vliv

V této práci není možné se detailně věnovat životopisům všech starců, kteří působili v Optinské poustevně. Pozornost tedy bude zaměřena pouze na tři významné představitele – starce Lva, starce Makarije a starce Amvrosije. Největší důraz bude kladen právě na starce Amvrosije, a to ze dvou důvodů. Jednak představuje vrchol optinského starectví, jednak je pro nás důležitý kvůli svému sepětí s Fjodorem Michajlovičem Dostojevským. Kromě těchto postav působili v Optině také starci Moisej a Antonij (Putilovovi), starce Ilarion (Ponomarjov) – současníci starců Lva a Makarije. S posledním obdobím rozvoje Optinské poustevny jsou pak spjati starci: Anatolij Starší (Zercalov), Isaakij I. (Antimonov), Iosif (Litovkin), Varsonofij (Plichankov), Anatolij Mladší (Potapov), Nektarij (Tichonov) a Nikon (Beljajev).

Na tomto místě je také důležité se zmínit o povaze pramenů,²⁷ se kterými jsem v této kapitole pracovala. Většina informací byla z důvodu nedostatku kvalitní odborné literatury zabývající se tímto tématem čerpána ze specifického literárního žánru – životů svatých (житие). Jelikož se jedná o náboženskou literaturu, nemusí být tyto materiály vždy objektivní a historicky správné, nicméně jsou společně s dochovanou korespondencí starců v podstatě jediným zdrojem informací o jejich životech.²⁸

3.2.1. Starce Lev (vlastním jménem Leonid Nagolkin; 1768–1841)

Civilním zaměstnáním byl kupec. Setkával se a jednal v podstatě se všemi sociálními vrstvami, což se mu později hodilo i během starecké služby, kdy za ním rovněž přicházeli různě postavení poutníci. S mnišským životem se seznámil přímo v Optinské poustevně, krátce na to však odešel do Běloběrežské poustevny (Белобережская Пустынь). Zde byl postřižen do malé schimy známým athoským asketou Vasilijem Kiškinem. Dvacet let studoval pod duchovním vedením otce Fjodora – žáka Paisije Veličkovského, poté přijal postřižiny do velké schimy a jméno Lev. Krátce na to přesídlil i s otcem Fjodorem do Valaamského

---

²⁷ Kapitola byla zpracována na základě informací z knih: 1) *Žitija prepodobnych starcev Optinoj Pustyni*, Minsk, Luči Sofii, 2004; 2) *Velikije starcy Optinoj Pustyni*, sost. A. Jakovlev, Moskva: Terra – Knižnyj klub, 2003.

²⁸ Více k této problematice viz V. O. Ključevskij, *Drevněrusskije žitija svjatykh kak istoričeskij istočnik*, Moskva: ACT, 2003.

kláštera (Балаамский монастырь). Zde se kolem nich vytvořila poměrně velká skupinka žáků, avšak začali zde i starcovy problémy s představiteli pravoslavné církve.²⁹ Igumen kláštera otec Innokentij byl rozhořčen faktem, že mu stavec Lev přebral žáka a nařkl jej u petrohradského metropolity Amvrosije z „podivných praktik“.³⁰ Komise, která z Petrohradu dorazila, starce očistila. Ten však, aby předešel dalším problémům raději přesídlil do Alexandro-Svirského kláštera (Александрo-Свирский монастырь). Ihned po smrti otce Fjodora byl stavec Lev zván biskupem Filaretem a představeným kláštera otcem Mojsejem (Putilovem) do Optiny. Ten se však rozhodl zůstat ještě nějaký zůstal v Alexandro-Svirském klášteře, později na nějakou dobu přesídlil do Ploščanské poustevny (Площанская Пустынь) a až roku 1829 přišel do Optiny.

I když stavec Lev začal v Optinské poustevně působit až na sklonku svých let, stačil ještě položit základy pro tradici tamního starectví. Nešlo však o úkol nikterak snadný. I v Optině měl mnoho problémů, jelikož starecká služba se příliš neslučovala s tehdejší představou o životě poustevníka. Působení starce Lva, vždy obklopeného množstvím učedníků, se nelíbilo kalužským eparchiálním duchovním, kteří chtěli, aby svůj život trávil o samotě v modlitbách. Několikrát mu bylo doporučeno, aby přijímal méně poutníků. Jeden čas měl dokonce zakázáno nosit mnišské oblečení s odůvodněním, že žije život neadekvátní svému postavení. Mimo to byl nařčen například ze zednářství nebo vlastnění zakázaných knih. Přes všechnen odpor se věnoval stareckým „povinnostem“ až do své smrti 11. října 1841 a jeho průkopnická činnost byla velmi důležitá pro další rozvoj starectví v Optině.

---

²⁹ Starectví mělo v ruském pravoslaví vždy zvláštní postavení. Stálo svým způsobem mimo běžné církevní struktury, starci nikdy nepůsobili v klášterní hierarchii. Velkým počtem žáků, kteří se kolem nich shromažďovali a množstvím poutníků, kteří za nimi přicházeli si starci často vysloužili nelibost ostatních církevních představitelů.

³⁰ Stavec Lev se často cvičil v nepřetržité modlitbě. Většinou tehdejší byzantské tradice světa byl z toho důvodu považován za inovátora až heretika.

3.2.2. Starec Makarij (vlastním jménem Michail Nikolajevič Ivanov; 1788–1860)

Měl podobný osud jako starec Lev – oba se na čas věnovali světské kariéře, uvažovali o sňatku, ale po kontaktu s klášterním životem se pro něj oba nadchli. Michail Nikolajevič se původně živil jako účetní, později jako neúspěšný statkář. Roku 1810 se vydal na pouť do Ploščanské poustevny a už zde zůstal. V té době zde žil otec Afanasij, žák Paisije Veličkovského, který se stal jeho duchovním učitelem. 7. března 1815 byl postřižen do malé schimy, přijal jméno Makarij a odešel do Kijeva. Roku 1824 zamířil do Rostova poklonit se památce sv. Dimitrije Rostovského a na zpáteční cestě poprvé navštívil Optinskou poustevnu. Prozatím zde nezůstal a stal se zpovědníkem v Sevském ženském klášteře (Севский монастырь). Jelikož zemřel jeho učitel a rádce otec Afanasij, hledal někoho, pod jehož vedením by se mohl nadále duchovně zdokonalovat. V této době se seznámil se starcem Lvem. Přestože si spíše rustikální Lev a intelektuální Makarij z počátku příliš do oka nepadli, za krátký čas se stali blízkými přáteli a roku 1834 přesídlil Makarij do optinského skitu. Jejich společné působení v Optině trvalo sedm let. Po prvních dvou letech se Makarij spolupodílel na starecké službě a po smrti starce Lva byl plně zodpovědný za směřování skitu. Duchovně vedl Optinskou poustevnu až do své smrti roku 1860.

Období starce Makarije posunulo optinské starectví do úplně jiné dimenze než bylo dříve. Začalo sblížování Optiny se sekulární ruskou společností a došlo k rozšíření starecké služby do okruhu ruské inteligence.³¹ Takto započatá spolupráce mezi optinskými starci a představiteli ruské vědy a literatury následně trvala po několik generací. Běžnou součástí života starce Makarije bylo také psaní duchovních dopisů, díky nimž se věhlas Optiny šířil daleko za hranice kalužské gubernie. Do podvědomí širší veřejnosti se pak starectví dostalo i díky vydavatelství, které v Optině vzniklo právě v době působení starce Makarije. Avšak stejně jako starce Lva provázely i starce Makarije mnohé nepříjemnosti. Byl kritizován za své přátelství s manželi Kirejevskými, kvůli němuž se měl nedostatečně věnovat potřebám poutníků. Mnoho hlasů se ozývalo i proti optinskému vydavatelství. Jeho osobní nepřátelé se jej koncem padesátých let dokonce pokoušeli dostat pryč z Optinské poustevny. Metropolita Filaret na čísi přímluvu nastolil v Synodu otázku jmenování otce Makarije představeným Bolchovského klášteře (Болховский монастырь) v orlovské gubernii. Tento návrh vyvolal velké obavy nejen mezi bratry v Optině, ale i mezi světskými přívrženci starce, kteří museli

---

³¹ Dříve byla starecká služba určena zejména pro mnichy v daném klášteře a pro obyvatele žijící v jeho blízkosti.

vyvinout nemalé úsilí, aby přesvědčili církevní správu o tom, že Makarij vzhledem ke svému zdraví, věku a postavení v Optinské poustevně nemůže tento klášter opustit.

3.2.3. Starec Amvrosij (vlastním jménem Alexandr Michajlovič Grenkov; 1812–1891)

Narodil se 23. listopadu 1812 v Bolšoj Lipovici v tambovské gubernii jako čtvrtý z osmi dětí. V dětství nebyl v rodině příliš oblíben pro svoji hravou povahu. Ve dvanácti letech jej dal otec na tamní církevní učiliště, kde byl roku 1830 vybrán pro studium na Tambovském teologickém semináři. Ten absolvoval ve třidvaceti letech jako jeden z nejlepších. Během studií zjevně nechtěl být mnichem, avšak v průběhu těžké nemoci dal slib, že pokud se uzdraví odejde do kláštera. Po uzdravení na svůj slib nezapomněl, ale pokoušel se přechod do mnišského stavu na několik let odložit. Po semináři se stal vychovatelem v rodině místního statkáře, práce zde mu však nevyhovovala a odešel učit do Lipeckého církevního učiliště. Se svým životem nebyl ani pak nijak spokojen, na jednu stranu uvažoval i o vojenské kariéře na stranu druhou se začal intenzivněji modlit, až byl svým spolubydlícím považován za fanatika. V létě 1839 odešel spolu se svým přítelem Pavlem Štěpanovičem Pokrovským na pouť do Trojicko-Sergijevské lávry. Cestou zpět se zastavili ve vesnici Trojerukovo, kde žil slavný poustevník Ilarion, aby se ho zeptali, kam mají své životy dále směřovat. Otec Ilarion řekl Alexandru Michajloviči: „Jdi do Optiny, je tě tam třeba.“³² Ten však ihned neuposlechl, vrátil se zpět na Lipecké církevní učiliště, kde zahájil školní rok. Krátce na to, údajně na jakémsi bujarém večírku, však řekl Pokrovskému, že odchází do Optinské poustevny a následující ráno tam opravdu odjel. 8. října 1839 do Optiny dorazil, jeho patronem se stal starec Lev, později pak starec Makarij. Na počátku roku 1840 dostal od starce Lva povolení se z klášterní ubytovny přestěhovat do kláštera, od listopadu pak žil přímo v optinském skitu. 7. prosince roku 1842 přijal postřižiny do malé schimy a jméno Amvrosij. Roku 1846 navštívil Optinu kalužský biskup Nikolaj a navrhl, aby se otec Amvrosij spolupodílel na jejím duchovním vedení – tak se Amvrosij zařadil mezi optinské starce. Po smrti starce Makarije, který neurčil svého nástupce, nebylo jasné, kdo Optinu nadále duchovně povede. Krátce na to však zemřeli i bratři Moisej a Antonij (Putilovovi) a Amvrosij se stal jediným zde žijícím starcem.

---

³² „Иди в Оптину, ты там нужен.“ – vlastní překlad; citováno podle *Žitija prepodobnych starcev Optinoj Pustyni*, Minsk: Luči Sofii, 2004, str. 179.

Na začátku 40. let se však starce Amvrosij nachladil a vážně nemocněl. Krátce po onemocnění se jeho zdravotní stav zhoršil natolik, že musel požádat, aby byl zbaven všech svých povinností a stal se na dva roky řadovým mnichem. Nijak si však nestěžoval, domníval se, že mu nemoc seslal Bůh, aby ho duchovně zdokonalil. Neustálá modlitba za uzdravení mu pak přinesla nový pohled na sílu a funkci modlitby. Ačkoli nemoc provázela starce Amvrosije celý život, optinské starectví dosáhlo za jeho působení největšího rozmachu a dostalo se do povědomí celého Ruska. Jako absolvent teologického semináře uměl klasické jazyky, pokračoval tedy v překladatelské a vydavatelské tradici založené starcem Makarijem. Pod jeho vedením vycházela zejména korespondence starce Makarije, starce Moiseje (Putilova) a další díla. Středobodem jeho života však nebyla jen překladatelská činnost, ale setkávání se s poutníky a jejich duchovní vedení. Věhlas optinského starectví se tak šířil i díky Amvrosijovu pokračování v trendu, který také nastolil starce Makarij – udržování hojné korespondence s mnoha věřícími a jejich přijímání v Optině. Starci Amvrosijovi nepsali jen prostí lidé, ale i mnoho představitelů církve i ruské inteligence, například Štěpan Petrovič Ševyrjov, Ivan Vasiljevič a Pjotr Vasiljevič Kirejevští, Michal Petrovič Pogodin, Konstantin Leont'jev, Lev Nikolajevič Tolstoj, Vladimir Solovjov nebo Fjodor Michajlovič Dostojevskij. Osobně se starcem Amvrosijem setkali Tolstoj, Solovjov a Dostojevskij.

V 70. letech pomáhal starce Amvrosij zakládat ženský klášter Šamordino (Шамордино) ležící dvanáct verst od Optiny. Ačkoli byly tamní sestry schopné zajistit fungování kláštera, trávil zde Amvrosij relativně hodně času. Zejména v posledních letech před smrtí sem často utíkal před mnoha povinnostmi v Optině. Tento fakt byl zdrojem pro hojnou kritiku starce. Představený Optiny archimandrita Isaakij byl jeho častou nepřítomností velmi rozhořčen. Odluky se nelíbily ani eparchiálním orgánům – mnich podle nich nemá opouštět svůj skit a žít v ženském klášteře. Jelikož starce Amvrosij zemřel (10. října 1891) na cestě ze Šamordina do Optiny, velké spory se vedly i o to, kde má být pohřben.³³

---

³³ Nakonec došlo ke shodě, že pohřben bude starce Amvrosij v Optinské poustevně, ale podmínkou bylo, že pohřební průvod bude vycházet ze Šamordina.

3.3. Postavení Optinské poustevny v ruské religiozitě

Čtenáře nyní může napadat otázka, proč právě Optinská poustevna je tak důležitým místem? V čem se liší od ostatních ruských klášterů a proč se věnují právě jí? Jaká zde byla duchovní atmosféra, že přilákala tolik poutníků?

V první řadě je nutno zdůraznit, že na ruském území se dá hovořit jen o dvou významných centrech starectví – kromě Optiny je to Glinská poustevna (Глинская пустынь) v kurské gubernii.³⁴ V druhé řadě si pak musíme říci, že Optina je jediným místem v Rusku, kde v 19. století probíhala komunikace a obohacování se mezi církevní a světskou kulturou. Je potřeba si uvědomit, že ačkoliv se náznaky sekularizačních procesů objevují v Rusku³⁵ už v 15. století, hlavní vlna sekularizace probíhá až v 18. století v reakci na reformy cara Petra Velikého. V 19. století pak stále sílí. V této době se rozvíjejí ruská světská literatura a filozofie a nabízejí alternativu k náboženskému pohledu na svět. Na počátku 19. století byla pak ruská inteligence a kultura striktně rozdělena na oblast náboženskou a na oblast sekulární. Například největší světský umělec té doby Alexandr Puškin a nejproslulejší starc Serafim Sarovský se nejen nesetkali, ale pravděpodobně neměli ani tušení o existenci toho druhého.

Až Optinská poustevna se stala půdou, na které se kulturní a duchovní potomci Puškina a Serafima Sarovského setkali a našli společnou řeč.³⁶ Na přelomu 18. a 19. století totiž zaujímal tento klášter zvláštní separované a nezávislé místo stojící jak mimo struktury oficiální církve, tak i mimo instituce světské kultury. Šlo o místo stojící v odstupu od všeho ostatního. Optina jako jediné místo dokázala nabídnout jak zakotvení v pravoslavné tradici, byla tak symbolem ruskosti a národní identity, ale zároveň se dokázala otevřít komunikaci s širokým proudem světské inteligence. Stala se platformou pro komunikaci a spolupráci dvou do té doby oddělených kultur a místem, které navštívilo nemálo představitelů ruské inteligence.

---

³⁴ Viz Solovjov, *Starčestvo po učeniju svjatych otcev i asketov*, str. 34.

³⁵ Více k sekularizaci v Rusku viz např. I. K. Smolič, *Istorija ruskvoj cerkvi: kniga vosmaja, 1700–1917*, Moskva: Izdatel'stvo Spaso-Preobraženskogo Valaamskogo monastyrja, 1996 – zejména druhá část *Cerkov' i Gosudarstvo*.

³⁶ Více viz L. Stanton, *The Optina Pustyn Monastery in the Russian Literary Imaginaton*, New York: Peter Lang, 1995, str. 78.

3.4. Ruští literáti a filozofové v Optinské poustevně

Optinská poustevna je spjata s mnoha představiteli ruské literární a filozofické scény, aniž by však tyto konkrétní postavy byli nějak spojeny jedním životním či filozofickým názorem. Co tedy přivedlo tyto různorodé osobnosti do Optiny? Je pravděpodobné, že to bylo hledání vlastní identity a pramenů ruské kulturní tradice. „Popetrovská“ epocha ruské kultury je spojena se silnou vlnou latinizace a evropeizace, z tohoto důvodu se domnívám, že optinské starectví mohlo pro mnohé z těchto lidí symbolizovat návrat ke kořenům pravoslavné duchovní existence.

Kromě Fjodora Michajloviče Dostojevského, kterému bude věnována pozornost v hlavní části práce, stojí ve spojení s Optinskou poustevnou za podrobnější zmínku také Ivan Vasiljevič Kirejevskij, Nikolaj Vasiljevič Gogol, Konstantin Leontjev a Lev Nikolajevič Tolstoj. Tento klášter však navštívila řada dalších významných postav, například filozofové Alexej Chomjakov, Vladimir Solovjov a Nikolaj Nikolajevič Strachov, spisovatel Boris Zajcev či básnířka Anna Achmatovová.

3.4.1. Ivan Vasiljevič Kirejevskij (1800–1856)

Filozof Ivan Kirejevskij se dostal do kontaktu s Optinskou poustevnou zejména díky své manželce, Natálii Petrovně, která byla silně nábožensky založená a stala se duchovní žačkou starce Makarije. Ve 40. letech 19. století se manželé Kirejevští usadili ve vesničce Dolbina poblíž Optiny. Poté nejenže často navštěvovali klášter, ale na svém statku postavili starci Makarijovi i skromný domek, kde na oplátku pobýval on. Jejich hlavním společným cílem bylo přeložit rukopisy Paisije Veličkovského, které byli dosud uchovávané v optinské knihovně, do ruštiny a umožnit širší veřejnosti jejich studium. Jejich rozsáhlá překladatelská a vydavatelská práce byla započata životopisem Paisije Veličkovského, který byl doplněn i některými dopisy tohoto starce. Na překladu spolupracovali také profesor Moskevské univerzity Ševyrjov, profesor Moskevské církevní akademie Golubinskij i samotný moskevský metropolita Filaret (Drozdov). Jejich společná práce na překladech děl Veličkovského trvala až do smrti filozofa roku 1856, poté se starcem Makarijem začal spolupracovat Tětrij Ivanovič Filippov.³⁷

---

³⁷ Více viz Četverikov, *Optina Pustyň*, str. 33–56.

Důležitost společné práce Kirejevského a starce Makarije leží podle mého názoru zejména v sestavení dosud téměř neexistující teologické a filozofické terminologie ruštiny, které bylo nutným důsledkem jejich problémů při hledání vhodných ekvivalentů pro řecké výrazy. Dále pak ve zformování principů překladatelské práce a založení plnohodnotné překladatelské školy. Kirejevského kontakty se světskou inteligencí pak znamenaly popularizaci jak samotného kláštera a tamních starců, tak i děl, které zde v překladech vycházely. Skrze klub Kirejevského matky, Avdot'ji Petrovny Jelaginové, se dostala Optina do povědomí předních představitelů ruské kultury, navázala spolupráci s Moskevskou univerzitou a Moskevskou teologickou akademií, dokonce i s poměrně konzervativním literárním časopisem *Moskvan* (Москвитянин).³⁸ Stojí však za to zde zmínit i fakt, že překladatelská a popularizační práce Kirejevského a starce Makarije nebyla vždy hodnocena pouze kladně. Padly i názory, že rukopisy tohoto charakteru měli být uchovávány v klášterní knihovně a neměli nikdy spatřit světlo světského světa. Nicméně tyto negativní reakce se ozývali zejména z řad osobních odpůrců starce Makarije, odborná veřejnost hodnotila překlady naopak kladně.³⁹

Zajímavá je také poznámka Leonarda Stantona,⁴⁰ který uvádí, že Kirejevskij si ve svém ranném díle *O charakteru Puškinovi poezie* (Нечто о характере поэзии Пушкина) jako vůbec první povšiml podobnosti Puškinovi fiktivní postavy mnicha Pimena v tragédii *Boris Godunov* a optinského starce Makarije. Puškin o existenci Optiny pravděpodobně věděl, jelikož byl ve 20. letech 19. století členem výše zmíněného klubu Avdot'ji Petrovny Jelaginové. V dostupné literatuře však není zmínka o tom, že by Puškin navštívil Optinskou poustevnu nebo jí byl nějakým způsobem přímo ovlivněn. Ze zápisů besed optinského starce Varsonofije (Plichankova) s žáky víme pouze, že tento starc si Puškina vysoce cenil jako umělce i jako příkladného pravoslavného křesťana.

---

³⁸ Více o popularizaci Optinské poustevny např. V.V. Kaširina, *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*, Moskva: Institut mirovoj literatury RAN, 2006, str. 59–63.

³⁹ Viz Četverikov, *Optina Pustyň*, str. 58.

⁴⁰ Viz Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 89.

3.4.2. Nikolaj Vasiljevič Gogol (1809–1852)

Nikolaj vasiljevič Gogol navštívil Optinskou poustevnu minimálně dvakrát v červnu roku 1850 a v září roku 1851 v obou případech během cesty na rodinný statek ve vesnici Vasiljevka na Ukrajině. Více než pravděpodobná je i jeho třetí návštěva, která měla proběhnout mezi oběma již zmíněnými, v červenci roku 1851. O této návštěvě nemáme přímé doklady. Pouze z korespondence starce Makarije můžeme odtušit, že proběhla.⁴¹ Jelikož však Gogol často navštěvoval rodinu kalužského gubernátora Nikolaje Vasiljeviče Smirnova, s jehož manželkou Alexandrou Osipovnou byli dobrými přáteli, domnívají se někteří autoři,⁴² že navštívil tento klášter vícekrát. Smirnov byl gubernátorem v Kaluze v letech 1845 – 1851, je tedy možné, že na cestě k jeho rodině se Nikolaj Vasiljevič zastavil v Optině už před první doloženou návštěvou v roce 1850. Ať už tomu bylo s počtem návštěv jakkoli, důležité je, že se v klášteře spřátelil nejen se starcem Makarijem, ale i se starci Moisejem a Antonijem (Putilovovými), jeromonachem Filaretem, nejvíce se pak sblížil s otcem Porfirijem (Grigorjevem). Jejich společná korespondence může sloužit jako kvalitní zdroj informací o způsobu života, který zde Gogol při svých návštěvách vedl.⁴³ Věnoval se nejen bohoslužbám a rozjímání, ale také překladatelské práci pro starce Makarije. Usiloval o vstup do Optiny, byl však starcem Makarijem odmítnut. Přijetí do mnišského stavu předpokládá ukončení tvůrčí činnosti a na to údajně nebyl Gogol připraven.

Poněkud problematickou se jeví interpretace Gogolova vztahu k Optině i místním starcům. Duchovní klima kláštera na něj nepochybně zanechalo velký dojem, otázkou je v jakém smyslu. Podle Kotelnikova⁴⁴ navštěvoval Gogol Optinskou poustevnu v době, kdy stál na jedné z křížovatek svého života, možná na křížovatce konečné, která ho dovedla až k jeho podivné smrti. Nicméně Gogolova religiozita byla po celý jeho život poněkud zvláštní, takže vliv poustevny na jeho duchovní rozpoložení pravděpodobně nebude až tak velký.

---

⁴¹ Starce Makarij píše v dopise ze 2. října 1851 neznámému adresátovi, že Gogol navštívil Optinskou poustevnu dvakrát. Stanton se domnívá, že Makarij má na mysli dvě návštěvy v roce 1851 a neodkazuje ke spisovatelově první cestě do kláštera. Vede ho k tomu i fakt, že Gogolova čilá korespondence se starcem Makarijem začala právě v červenci roku 1851. Více viz Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 128, 140 a 144.

⁴² Viz např. L.V. Arnol'di, „Moje znakomstvo s Gogolem“, *Russkij věstnik* 1 (1869): 69–85 nebo D. P. Bogdanov, „Optina Pustyň i palomničestvo v neje russkich pisatelej“, *Istoričeskij věstnik* 10 (1910), 327–339.

⁴³ Více viz N. Gogol, *Pisma*, Sankt-Peterburg: A. I. Marksa, 1901.

⁴⁴ V. A. Kotelnikov, „Optina Pustyň i russkaja kul'tura“, *Russkaja literatura* 3 (1989): 3–31.

Naopak sám starc Makarij spisovatele několikrát varoval, aby zůstal nohama na zemi a příliš se nezabředal do svého mystického světa a zrazoval ho i od apokalyptických představ. Podobné rady však Nikolaj Vasiljevič dostával i ze světského světa, zejména od svého přítele a kritika Vissariona Bělinského.

3.4.3. Konstantin Leont'jev (1831–1891)

Filozof a prozaik Konstantin Leont'jev strávil v Optinské poustevně poslední léta svého života, která jsou všeobecně považována za jeho literárně i intelektuálně nejplodnější. Poprvé přijel do kláštera roku 1874, při této návštěvě se spřátelil s otcem Klimentem (Zedergolmem), který se stal i jeho zpovědníkem. Již od roku 1878 usiloval o přijetí do mnišského stavu, což však starc Makarij považoval za předčasné, roku 1887 Leont'jev definitivně opustil necírkevní kulturu a na čtyři roky se usadil v „konzulském domě“⁴⁵ poblíž kláštera. Těsně před smrtí byl starcem Amvrosijem tajně postřížen pod podmínkou, že Optinu opustí – odchází do Trojicko Sergijevské lávry a krátce na to umírá.⁴⁶

Ačkoli Leont'jev Optinu miloval, ve své literární tvorbě ji v podstatě nezobrazuje. Pouze roku 1882 vydává biografii svého přítele, otce Klimenta: *Otec Kliment Zedergolm, jeromonach Optinské poustevny* (Отец Климент Зедергольм, иеромонах Оптиной Пустыни). Koteľnikov⁴⁷ však zdůrazňuje jeden zásadní fakt. Leont'jev nalézá v Optinské poustevně duševní klid. Ponejvíce v duchovních rozhovorech se starcem Amvrosijem u něj dochází k osvobození od strachu z pronásledování démonickými silami a – jak sám tvrdí – od jha vlastní religiozity. Zdá se tedy, že z právě tohoto důvodu je doba strávená v klášteře jeho intelektuálně nejplodnějším obdobím. Stanton⁴⁸ se navíc domnívá, že vliv Optiny, nejvíce starce Amvrosije, lze vystopovat i v myslitelově přepracování teorie

---

⁴⁵ Dům, ve kterém Leont'jev žil, byl později všeobecně označován jako konzulský na počest myslitelovi dřívější diplomatické kariéry na Balkáně.

⁴⁶ Více např. Kaširina, *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*, str. 44–46.

⁴⁷ Viz V. A. Koteľnikov, „Russkije pisateli v Optinoj Pustyni.“, in *Optina Pustyn': monastyr i kultura. Materialy Meždunarodnogo simpoziuma v g. Bergamo*, Moskva: Pomovskij i partnery, 1993, str. 202–203.

⁴⁸ Viz Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 111.

kulturně-historických typů Nikolaje Jakovleviče Danilevského.⁴⁹ Zejména v odmítnutí teorie globálního pokroku lidstva našel ve starci Amvrosijovi velkého spojení.

3.4.4. Lev Nikolajevič Tolstoj (1828–1910)

Vztah spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého k Optinské poustevně je podle mého názoru poněkud jiný než u ostatních výše zmiňovaných představitelů ruské inteligence. Optina, symbol tradiční pravoslavné spirituality a Tolstoj, spisovatel exkomunikovaný z církve za své svérázné přístupy k víře i morálce jako takové,⁵⁰ představují dva náboženské protipóly. Přesto byl tento spisovatel optinskými starci a jejich spiritualitou zvláštním způsobem fascinován.

Ze životopisů⁵¹ Tolstého víme, že jeho rodina byla s tímto klášteřem poměrně úzce spjata. Jeho teta a pěstounka v jedné osobě Alexandra Iljinišna Osten-Sakenová byla v kontaktu se starcem Lvem, a v Optině zemřela. Její sestra Pelageja Iljinišna se tam po smrti manžela, plukovníka Juškova, také na čas uchýlila. Tolstého sestra, Marie Nikolajevna, přijela do Optinské poustevny roku 1889, stala se duchovní dcerou starce Amvrosije a po jeho smrti vstoupila do ženského kláštera Šamordino.⁵²

---

⁴⁹ Nikolaj Jakovlevič Danilevskij ve svém díle *Rusko a Evropa* (Россия и Европа) jako vůbec první prezentuje teorii, že během dějin se vytvořilo několik kulturně-historických typů, které mají vlastní historii, kulturní hodnoty, náboženství apod. Jde v zásadě o „antiglobalizační“ teorii, která popírá jednotu lidské civilizace. Více viz N. J. Danilevskij, *Rossija i Evropa*, Moskva: Kniga, 1991. Konstantin Leontějev se v díle *Byzantinismus a Slovanství* (Византинизм и славянство) zamýšlí nad osudem slovanského kulturního typu. Podle jeho názoru existuje každý typ pouze 1200 let a během tohoto času projde procesem vývoje, stagnace a postupného úpadku. V opožděném vývoji Ruska ve srovnání s Evropou pak paradoxně vidí pozitivum – je ještě ve stádiu pokroku. Více viz K. N. Leontějev, *Vizantizm i slavjanstvo: čem i kak liberalizm nam vreden*, Moskva: Izdatel'stvo „Dar“, 2005.

⁵⁰ Více o Tolstého náboženském přesvědčení např. L. N. Tolstoj, *V čem moja vera?* Moskva: Izdanije knigoizdatel'stva „Posrednik“, 1907 nebo L. N. Tolstoj, *Kratkoje izloženie Jevangelija*, Moskva: Svobodnoje Slovo, 1906.

⁵¹ Viz např. P. Birjukov, *Vzpomínky a listy L. N. Tolstého: Jeho život a dílo*, přel. B. Prusík, Praha: Nakladatelství Jos. R. Vilímek, 1925, str. 60–64.

⁵² Viz např. K. Zamjakin, „Marija Nikolajevna Tolstaja v Šamordino“, *Žurnal moskovskoj patriarchy* 2 (1991): 12–17.

Sám Tolstoj byl v Optině minimálně třikrát.⁵³ První nesporná⁵⁴ cesta na toto místo se uskutečnila 22. července 1877, kdy spisovatel společně s Nikolajem Nikolajevičem Strachovem navštívil starce Amvrosije. Roku 1881 pak jel do kláštera inkognito jako prostý poutník, byl však poznán několika svými obdivovateli a přijat opět starcem Amvrosijem, se kterým měl debatovat několik hodin. Poslední doložená návštěva proběhla roku 1890, kdy zde byl i se svojí manželkou Sofií Andrejvnou a se třemi ze svých dětí. Vasilij Rozanov⁵⁵ v souvislosti s touto návštěvou líčí historiku o sporu Tolstého s Leont’jevem ohledně výkladu evangelia, po kterém se měl spisovatel urazit a opustit Optinu s tím, že ji již nikdy nenavštíví. Proto zůstává otázkou, zda sem Lev Nikolajevič cestoval i při svém útěku od rodiny těsně před svojí smrtí v roce 1910. Boris Melach⁵⁶ hovoří o spisovatelově odchodu z Jasné Poljany v touze zřít se definitivně světského světa a usmířit se s pravoslavnou církví, nezmiňuje však konkrétní klášter, kam chtěl autor vstoupit. K názoru, že Tolstoj mířil do Optiny se přiklání například Orgando Figes.⁵⁷ Podle něj si autor zakoupil jízdenku do železniční stanice Kozelsk, jelikož jde o stanici ležící nejbližší Optinské poustevně. Ve stanici Astapovo, kde zemřel, mu však nemoc nedovolila pokračovat dále v cestě a do kláštera nedojel. Korespondence⁵⁸ Tolstého a jeho manželky však ukazuje na poněkud jiný scénář. V dopise, který napsal na rozloučenou 28. října, výslovně nezmiňuje kam odchází. Nicméně úplně poslední dopis manželce byl odeslán 30. října ze Šamordina, kde spisovatel navštívil svoji sestru. V tomto dopise se Tolstoj zmiňuje, že byl i v Optině. Jelikož Tolstoj zemřel v Astapovu až 7. listopadu, je pravděpodobné, že Tolstoj do kláštera opravdu docestoval, neměl však v plánu zde zůstat a zemřel na cestě odtud nikoliv tam. Faktem zůstává pouze, že k umírajícímu autorovi přicestoval do Astapova starce Varsonofij (Plichankov) s doprovodem, na přání rodiny však k němu nebyli vpuštěni.

Ani v Tolstého tvorbě se Optina nevyskytuje příliš často. Výjimkou je pouze novela *Otec Sergij* (Отец Сергий). Hlavní hrdina, původně kníže Štěpán Kasatskij, po zjištění, že jeho snoubenka byla milenkou cara vstupuje do kláštera, kde „převor byl učedníkem

⁵³ Více viz Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 203–205.

⁵⁴ Objevují se spekulace, že Tolstoj byl v Optinské poustevně už roku 1841, kdy zde měl jako třináctiletý recitovat verše na pohřbu již zmíněné Alexandry Iljinišny Osten-Sakenové. Této teorie se drží například Stanton, nicméně neodkazuje ke zdroji, ze kterého čerpal. Viz Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 203.

⁵⁵ Viz V. V. Rozanov, *Okolo cerkovnych sten*, Moskva: Republika, 1995, str. 296.

⁵⁶ Viz B. S. Melach, *Uchod’ i smert’ Lva Tolstogo*, Moskva: Chudožestvennaja literatura, 1976, str. 26 a 270.

⁵⁷ Viz O. Figes, *Natašin tanec: kulturní dějiny Ruska*, přel. D. Dvořáková, Praha: Ševčík, 2004, str. 298–308.

⁵⁸ Viz L. N. Tolstoj, *Sbohem, piš častěji a více*, přel. J. Zumr, Praha: Odeon, 1981, str. 323–329.

proslulého poustevníka Ambrosia [Amvrosije], učedníka Makarije, učedníka poustevníka Leonida [Lva], učedníka Paisija [Paisije] Veličkovského.⁵⁹ Což je nepochybně odkaz na Optinu a tamní starce, jakožto nositele tradice Paisije Veličkovského. V postavě otce Sergije pak narážíme na některé charakteristické rysy starců: přijímání poutníků a jejich duchovní vedení, dar uzdravování apod. Nicméně má tento hrdina i klasicky tolstojovské rysy – je zmítán pochybností o víře a tělesnou vášní. V tomto díle je tedy podle mého názoru možné vystopovat Tolstého ambivalentní vztah k Optině a pravoslavné spiritualitě vůbec.

---

⁵⁹ L. N. Tolstoj, *Otec Sergij*, přel. F. Husák, České Budějovice: Nakl. Aloise Hetzla, 1922, str. 19.

4. Fjodor Michajlovič Dostojevskij a Optinská poustevna

Ústředním tématem této práce bude část věnovaná Fjodoru Michajloviči Dostojevskému. Tento autor je totiž, podle mého názoru, s Optinskou poustevnou spjat poněkud jiným způsobem než ostatní představitelé ruské kultury. O Optině nejen četl, navštívil ji, prožil tam jisté duchovní a osobní obrození, ale jako jediný ji také významným způsobem reflektoval ve své tvorbě – v náznacích v románech *Výrostek* a *Běsi*, zcela konkrétně pak ve svém posledním románu *Bratři Karamazovi*. Pokusím se také zmapovat kritiku spisovatelova pojetí optinské starecké tradice.

4.1. Život a dílo Fjodora Michajloviče Dostojevského⁶⁰

Fjodor Michajlovič Dostojevskij se narodil 30. října 1821 v Moskvě. Jeho předkové byli uniaté, až praděd Dostojevského konvertoval z existenčních důvodů na pravoslaví. Přísný otec a zbožná matka měli kromě Fjodora Michajloviče dalších sedm dětí. V rodině se mluvilo velmi často francouzsky, Fjodor Michajlovič byl dokonce spolu se starším bratrem Michajlem Michajlovičem umístěn ve francouzském penzionátu. Zimy trávili Dostojevští v Moskvě, léta na statku Darovoje⁶¹ v tulské gubernii. Ač chtěl Fjodor Michajlovič studovat lidovou slovesnost na Moskevské univerzitě, z finančních důvodů musel nastoupit na inženýrsko-ženijní učiliště v Petrohradě. Vojákem se nikdy stát nechtěl, už za studií se zajímal zejména o romantickou literaturu a také o náboženství. Po ukončení studia nastoupil do Odboru vojenských inženýrů v Petrohradě, roku 1844 však požádal o výslužbu. Roku 1843 vychází prvotina *Chudí lidé* (Бедные люди), která je velmi kladně přijata kritikou i čtenáři. Nadšení uznávaného kritika Vissariona Grigorjeviče Bělinského však brzy vyprchává, chtěl Dostojevského bez náboženských ideálů, pouze jako sociálního kritika. Čtenářský zájem však

---

⁶⁰ Tato kapitola byla zpracována na základě několika životopisných děl o Dostojevském (A. G. Dostojevská, *Život s Dostojevským*, přel. L. Zadražil, Praha: Odeon, 1981; L. F. Dostojevská, *Dostojevskij: jak jej líčí jeho dcera*, přel. J. Sajíc, Praha: Stanislav Minařík, 1920; L. Zadražil, *Legenda o velikém hříšníkovi: život Dostojevského*, Praha: Lidové nakladatelství, 1972).

⁶¹ Otec Dostojevského na tomto statku po smrti manželky žil trvale. Byl zde zabit nevolníky údajně kvůli sexuálnímu obtěžování děveček. Chování otce bylo později Dostojevskému inspirací při vytváření postavy starého Karamazova v románu *Bratři Karamazovi*.

neupadá a v následujícím roce vycházejí další díla – *Dvojník* (Двойник), *Bytná* (Хозяйка), *Bílé noci* (Белые ночи) a *Nětočka Nezvanová* (Неточка Незванова).

Zlom v Dostojevského životě nastává 23. dubna 1849, kdy byl ve svém bytě zatčen za účast v kroužku petraševců⁶² a odveden do Petropavlovské pevnosti. Byl odsouzen nejprve k trestu smrti. 22. prosince 1849 pak byli všichni odsouzení odvedeni na popraviště na Semjonovském náměstí, kde jim bylo až těsně před smrtícím výstřelem oznámeno, že je jim z milosti cara trest zmírněn „pouze“ na vyhnanství na Sibiři.⁶³ Fjodor Michajlovič byl odveden do káznice v Omsku, kde si odpýkával trest mezi nejtěžšími zločinci, což mělo na jeho romantickou duši velmi negativní vliv. V únoru roku 1855 jsou nastupujícím carem Alexandrem II. ukončeny trestanecké práce a Dostojevskij je převelen do města Semipalatinsk k 7. sibiřskému batalionu. Zde je zpočátku prostým vojínem, později se stává plukovníkem a doufá v carovu milost. Zejména usiluje o možnost vrátit se do evropského Ruska a znovu publikovat. Roku 1857 se Dostojevskij žení s vdovou po příteli Marií Dmitrijevnou Isajeovou, je mu vrácen šlechtický titul, avšak bez práva na majetek. Až roku 1859 je Dostojevskij plně rehabilitován a se zastávkou v Tveru se vrací do Petrohradu. V tomto období vychází *Strýčkův sen* (Дядюшкин сон), *Ves Štěpančikovo a jeho obyvatelé* (Село Степанчиково и его обитатели) a dlouho očekávané *Zápisky z mrtvého domu* (Записки из Мертвого дома). Společně s bratrem Michailem Michajlovičem začíná Dostojevskij vydávat magazíny *Čas* (Время) a později *Epocha* (Эпоха).

Šedesátá léta jsou u Dostojevského ve znamení pobytu v zahraničí, několika milostných románek, vydávání dalších děl – *Uražení a ponížení* (Униженные и оскорбленные), *Zápisky z podzemí* (Записки из подполья), *Zločin a trest* (Преступление и наказание), *Hráč* (Игрок) a *Věčný manžel* (Вечный муж). Je však také zakázán časopis *Čas*, umírá Dostojevského první manželka i bratr Michail Michajlovič. Roku 1867 se Dostojevskij

---

⁶² Peraševci: skupina ruské opoziční mládeže, scházející se v letech 1845–1849 v domě Michaila Vasiljeviče Butaševiče-Petraševského v Petrohradě. Patřili k nim důstojníci, úředníci, učitelé, umělci (kromě Dostojevského, např. i Michail Jevgrafovič Saltykov-Ščedrin). Aktivita petraševců představuje počátek formování revolučního demokratického tábora v Rusku. Jejich programem bylo vystupování proti samoděržaví a za zrušení nevolnictví. Byli ovlivněni děkabristy, utopickým socialismem, Ludwigem Feuerbachem či Alexandrem Ivanovičem Gercenem. Od původních teoretických debat přešli v letech 1848–1849 k plánování rolnické revoluce v Rusku. V dubnu roku 1849 byli zatčeni, jednadvacet z nich bylo odsouzeno k smrti, trest jim však v den popravy změněn na nucené práce. V roce 1856 byli amnestováni

⁶³ Tuto zkušenost člověka odsouzeného na smrt Dostojevskij později reflektuje v pasáži o pocitech odsouzenice v románu *Idiot*.

podruhé žení, tentokrát se zapisovatelkou své novely *Hráč*, Annou Grigorjevnu Snitkinovou. Až na zhoršující se epilepsii a smrt druhého syna Aljoši, které se budu později více věnovat, protože přivedla Dostojevského do Optinské poustevny, žije spisovatel s Annou Grigorjevnu víceméně šťastný a spokojený život. Stává se redaktorem časopisu *Občan* (Гражданин), později vydává vlastní měsíčník⁶⁴ *Deník spisovatele* (Дневник писателя). Vychází úspěšné romány *Idiot* (Идиот), *Běsi* (Бесы), *Výrostek* (Подросток) a *Bratři Karamazovi* (Братья Карамазовы). Dostojevskij umírá 28. ledna 1881 v Petrohradě.

4.2. Dostojevskij a náboženství

Téma „Dostojevskij a náboženství“⁶⁵ je velmi široké a jen těžko uchopitelné. Podíváme-li se na Dostojevského osobní zbožnost, můžeme sledovat konstantní křesťanský vektor. Obecně lze říci, že Dostojevského celý život provází christocentrismus zatížený utopismem. Na Sibiři se Dostojevského víra prohloubila, jelikož jediná kniha, kterou měl v káznici k dispozici, byl *Nový zákon*. Později pod vlivem Apollona Alexandroviče Grigorjeva u něj probíhá romantické období, kdy vysloví později často citovanou větu: krása spasí svět.⁶⁶ Po setkání s Vladimírem Solovjovem se opět navrácí k utopistickým myšlenkám. Od Solovjova přebírá myšlenku sjednocení lidstva, při kterém má podle jeho názoru hrát Rusko mesianistickou úlohu.⁶⁷ Ruský národ je údajně nositelem jedinečné univerzální vnímavosti, která umožňuje chápat ostatní národy. Proto mají Rusové lidstvu přinést sbratření všech národů pod znamením evangelia a tato mesianistická služba má vést k vyústění národních i světových dějin. Jedná se v podstatě o náboženskou eschatologickou vizi, která je vlastní mnoha slavjanofilským myslitelům, kteří se domnívají, že Rusko a ruské pravoslaví bude hrát

---

⁶⁴ Jde o unikátní autorský časopis. Kromě Dostojevského nikdo pravidelně nevydával tiskovinu, ve které by publikoval pouze vlastní příspěvky.

⁶⁵ Více viz např. S. Cassedy, *Dostoevsky's Religion*, Stanford: Stanford University Press, 2005 nebo H. Nykl, „Dostojevskij jako pravoslavný myslitel“, in *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: tradice a alternativy*, ed. M. Příhoda, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2005, str. 109–137.

⁶⁶ Tato myšlenka je vyjádřena v románu *Idiot*, avšak často bývá vytržena z kontextu. V Dostojevského pojetí, krása může spasit svět, ale zároveň je hrozná. Navíc se táže: a jaká krása spasí svět? Více viz F. M. Dostojevskij, *Idiot*, přel. T. Silbernáglová, Praha: Odeon, 2008, str. 344 nebo 474.

⁶⁷ Myšlenky o sjednocení lidstva a mesianistické úlohy Ruska v tomto procesu najdeme zejména v *Řeči o Puškinovi*.

speciální úlohu v konečném sjednocení lidstva. Zapomenout nemůžeme ani na Dostojevského humanismus a lásku k člověku. Avšak jak zdůrazňuje Solovjov,⁶⁸ Dostojevskij upřednostňuje lásku ke konkrétnímu člověku před abstraktní láskou k lidstvu. Podle Solovjova je Dostojevského humanismus postaven na mystickém, člověka přesahujícím křesťanském základě.

O spisovatelově tvorbě můžeme v zásadě říci: kolik postav, tolik náboženských a filozofických názorů. Jen těžko můžeme vystopovat, který z názorů byl Dostojevskému vlastní. Avšak pro studium náboženských názorů autora jsou důležitá zejména tři díla: 1) román *Bratři Karamazovi*; 2) autorský časopis *Deník Spisovatele*; 3) *Řeč o Puškinovi* pronesená 8. 6. 1880 při odhalování Puškinova památníku. Už během autorova života se objevilo několik rámců, ve kterých byly myšlenky vyjádřené v jeho tvorbě vykládány – například naturální školy Vissariona Grigorjeviče Bělinského, počvennictví,⁶⁹ nebo antinihilistické kritiky. Po smrti autora byli aktuální zejména dvě pozice v chápání jeho náboženského myšlení: 1) koncepce Nikolaje Konstantinoviče Michajlovského, která tvrdí, že Dostojevskij popírá humanistickou koncepci člověka a společnosti; 2) postoj ruských náboženských filozofů, kteří v něm vidí hlasatele nového náboženského vědomí, náboženské obnovy a nové antropologie. Ve 20. století je pak Dostojevskij často interpretován v psychoanalytickém, existencialistickém nebo personalistickém kontextu. Zároveň však v Rusku dochází z politických důvodů ve 20. letech 20. století k pokusu o oddělení umělecké tvorby Dostojevského od tvorby myslitelské. Jeho myšlení bylo v té době považováno za zpátečnické a oceňována pouze umělecká hodnota. Až od 90. let se opět začíná Dostojevskij chápat jako celek.

Zajímavý je názor Konstantina Leont'jeva vyjádřený v kritice *Řeči o Puškinovi*, která vyšla pod názvem *O všesvětové lásce: řeč F. M. Dostojevského na Puškinových slavnostech*.⁷⁰ Leont'jev označuje Dostojevského náboženství jako „ružové křesťanství“. V tomto textu

---

⁶⁸ Viz V. Solovjov, „Z řečí pronesených na památku Dostojevského“, in *Velký inkvizitor: nad textem F. M. Dostojevského*, přel. P. Hroch a L. Zadražil, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000, str. 45–70.

⁶⁹ Počvennici: z ruského почва – půda; skupina myslitelů, kteří se v 60. letech 19. století zformovali kolem časopisů *Epocha* a *Čas* a rozvíjeli mimo jiné myšlenku potřeby splnutí vzdělané vrstvy a lidu nebo mesianistickou úlohu ruského pravoslaví v dějinách lidstva.

⁷⁰ Viz K. N. Leont'jev, *O vsemirnoj ljubvi: řeč F.M. Dostoevskogo na puškinskom prazdnike* vydané později jako: *Naši novyje christiane, F.M. Dostojevskij i gr. Lev Tolstoj*, Moskva: [s.n.], 1882.

Leont'jev z pozice pravoslavného křesťana a mnicha kritizuje jak Dostojevského náboženské myšlení, tak i pochopení a prezentaci optinského starectví.

4.3. Dostojevského kontakty s Optinskou poustevnou

Není zcela jasné odkud se Fjodor Michajlovič Dostojevskij dozvěděl o existenci a slávě Optinské poustevny a kde se v něm vzala touha do tohoto místa cestovat. Jelikož Optina byla velmi dobře známým klášterem, je pravděpodobné, že o ní věděl z několika zdrojů, ať už literárních či z vyprávění přátel. Potřebu poustevnu navštívit v něm mohl rozdmýchat filozof, publicista a literární kritik Nikolaj Nikolajevič Strachov, který byl v Optině již roku 1877 společně s Lvem Nikolajevičem Tolstým. Strachov byl společným přítelem obou spisovatelů a jelikož se Dostojevskij o svého literárního soka poměrně intenzivně zajímal, je pravděpodobné, že si nechal od Strachova vyprávět i o cestě do Optiny. Ať už tomu bylo s Dostojevského znalostí Optinské poustevny jakkoliv, důležité je, že jeho kontakt s klášterem je dvojího charakteru. Jednak osobní návštěva a setkání se starcem Amvrosijem, jednak studium děl vydaných v optinském nakladatelství.

Osobně navštívil Dostojevskij Optinskou poustevnu krátce před svou smrtí, v létě roku 1878. Jaký byl důvod jeho cesty? Jak probíhala návštěva tohoto místa a setkání se starcem Amvrosijem? Dostupných informací o tomto tématu je poměrně málo, naštěstí můžeme čerpat ze vzpomínek spisovatelovy druhé manželky Anny Grigorjevny Dostojevské.⁷¹ 16. května 1878 nečekaně zemřel nejmladší, teprve tříletý, syn Dostojevských Aljoša. Pro Fjodora Michajloviče to byla velmi těžká rána. Jednak byl Aljoša jeho milovaným benjamínkem a navíc zemřel na epilepsii, kterou zdědil po něm. Dostojevskij však nedával svůj žal najevo, ale dusil ho v sobě. Anna Grigorjevna, která byla sama zrcena chlapcovým úmrtím, měla silné obavy o manželovo již tak podlomené zdraví. Věděla, že jeho velkým, ale ze zdravotních důvodů téměř nesplnitelným snem, je navštívit proslulou Optinskou poustevnu. Ačkoli s touto cestou dříve nesouhlasila, přiměla filozofa Vladimira Solovjova, který se tam ono léto chystal, aby vzal Dostojevského s sebou. Ačkoli si o Solovjovovi myslela, že žije „mimo tento svět“, věřila, že se v případě epileptického záchvatu dokáže o Fjodora Michajloviče postarat. Dostojevskij na naléhání manželky i Solovjova a po krátkém váhání, zda může zanechat ženu v tomto stavu samotnou, s cestou souhlasil. V polovině

---

⁷¹ Viz Dostojevská, *Život s Dostojevským*, str. 236–238.

června odcestoval do Moskvy, kde se v redakci *Ruského věstníku* (Русский вестник)⁷² dohodl na vydání svého dalšího románu – *Bratři Karamazovi* – v následujícím roce. Z Moskvy se pak Dostojevskij společně se Solovjovem vydali 23. června na cestu do Optiny.⁷³ Podle Dostojevské strávil spisovatel v poustevně tři dny od 25. do 27. června, přičemž se měl třikrát setkat se starcem Amvrosijem. Jednou byl přijat společně s dalšími poutníky, dvakrát měl možnost hovořit se starcem o samotě. Rozmlouvat s ním měl o různých tématech duchovního života. Mimo jiné pak také o ztrátě syna, o zármutku vlastním a zejména pak o nesmírném hoři manželčině. Rady, které od otce Amvrosije obdržel, na něj pravděpodobně udělaly velký dojem. Při psaní románu *Bratři Karamazovi* je vložil do úst svému fiktivnímu starci Zosimovi, a to v kapitole „Věřící prosté ženy“, jejímuž rozboru se budu věnovat později. Rozmluvy se starcem Amvrosijem i samotný pobyt v poustevně měly Dostojevskému velmi prospět, ze své cesty se prý vrátil vyrovnaný a o poznání klidnější. O starci pak údajně prohlásil, že je pronikavým znalcem lidských srdcí i světa. Ač Dostojevskij strávil v Optině relativně málo času, šlo o pobyt velmi prospěšný jeho psychickému zdraví a také literárně velmi inspirativní.

Druhým a neméně důležitým zdrojem inspirace pro Dostojevského tvorbu byla díla vydaná optinským nakladatelstvím. V Dostojevského knihovně mělo být několik v Optině vydaných titulů.⁷⁴ Ačkoli se Anna Grigorjevna ve svých vzpomínkách výslovně nezmiňuje, že by si Dostojevskij z kláštera přivezl nějaké knihy, předpokládá se, že většina z těchto knih mu byla darována starcem Amvrosijem. Sama Dostojevská vytvořila po manželově smrti několik soupisů inventáře jeho knihovny, žádný se však nedochoval kompletní. Později byl vytvořen seznam *Bibliotéka Dostojevského: nové materiály* (Библиотека Достоевского:

---

⁷² V Rusku vycházeli v 19. století tři časopisy pod názvem *Ruský věstník*: 1) patrioticky a promonarchicky založený měsíčník, který v letech 1808–1820 a roku 1824 vydával Sergej Nikolajevič Glinka v Moskvě; 2) měsíčník, který v letech 1841–1844 vydávali Nikolaj Ivanovič Greč a Nikolaj Aleksejevič Polevoj v Petrohradě; 3) literární a společensko-politický magazín Michaila Nikiforoviče Katkova vycházející v letech 1856–1887 v Moskvě a v letech 1887–1906 v Petrohradě, který byl jedním z nevlivnějších časopisů druhé poloviny 19. století a vycházela v něm díla jak Fjodora Michajloviče Dostojevského, tak např. i Ivana Sergejeviče Turgeněva, Lva Nikolajeviče Tolstého či Nikolaje Semjonoviče Leskova.

⁷³ O průběhu cesty informuje Dostojevskij manželku v dopise z 29. června 1878, který psal na zpáteční cestě z Optinské poustevny.

⁷⁴ Více viz Kaširina, *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*, str. 48–50 nebo N. F. Budanov, „Knigi, podarennyje F. M. Dostoevskomu v Optinoj Pustyni“, *Sofija* 1 (2005): 75–81.

новые материалы).⁷⁵ Na základě těchto materiálů rekonstruuje Budanov seznam děl, která pravděpodobně Dostojevskij obdržel od starce Amvrosije takto:

- 1) *Rozprava o šestém žalmu sv. Anastasie Sinajského*⁷⁶ (Беседа на 6-й псалом святого Анастасия Синаита); vydání z roku 1876;
- 2) *Královská cesta kříže, jenž uvádí v život věčný* (Царский путь Креста Господня, вводящий в жизнь вечную); vydání z roku 1878;
- 3) *Duchovně-asketická slova našeho svatého otce Izáka Syrského* (Святого Отца нашего Исаака Сирина, епископа бывшего Ниневийскаго Слова духовно-подвижническия); vydání z roku 1854;
- 4) *Historie kozelské Optinské poustevny* (Историческое описание Козельской Введенской Оптиной Пустыни); vydání z roku 1876;
- 5) *Život optinského starce jeromonacha Leonida – v schimě Lva* (Жизнеописание Оптинского старца иеромонаха Леонида – в схиме Льва); vydání z roku 1876;
- 6) *Slovo o pokání našeho ctihodného otce Marka Askety* (Преподобного и богоносного Отца нашего Марка Подвижника Слово о покаянии); vydání z roku 1867;
- 7) *Rady rozumu pro duši. Z knihy ctihodného a bohonosného Marka Askety* (Советы ума своей душе. Из книги преподобного Марка Подвижника); vydání z roku 1873;
- 8) *Slova ctihodného Simeona Nového Teologa* (Слова преподобного Симеона Нового Богослова); vydání z roku 1879.

Budanov se dále domnívá, že mezi knihy, které Dostojevskij obdržel od starce Amvrosije, mohly patřit i některé další publikace. Například *Vyprávění o životě a činech optinského starce Makarije* (Сказание о жизни и подвигах старца Макария Оптинского) či dvě části z šestidílné korespondence starce Makarije *Ke světským lidem* (К мирским особам) a *K řeholníkům* (К монашествующим). Není však podle něj možné s jistotou určit, zda tyto knihy patřily mezi darované, popřípadě o jaké šlo vydání. Kaširina pak seznam doplňuje o *Vyprávění o putování mnicha Parfenije po Rusku, Moldávii, Turecku a Svaté zemi*

---

⁷⁵ Tento seznam byl vytvořen L. P. Desjatkinou a G. M. Fridlenderem a vyšel ve čtvrtém díle osmnáctidílné antologie o Dostojevském *Dostojevskij: materiály a výzkum* (Достоевский: материалы и исследования), která byla vydávána od roku 1980 v nakladatelství Nauka.

⁷⁶ Překlady názvů uvedených děl je potřeba brát čistě informativně. Vytvořit kvalitní překlad je úkol pro zkušeného filologa, jelikož význam některých slov je sporný a je těžké pro ně nalézt vhodný český ekvivalent.

(Сказание о странствии и путешествии по Поссии, Молдавии, Турции и Святой земле постриженника Святыя горы Афонския инока Парфения).

Ačkoliv je velmi pravděpodobné, že Dostojevskij výše uvedené publikace opravdu dostal darem při své návštěvě Optinské poustevny v létě roku 1878, neznámá to, že některé vlastnit a číst již dříve. Mnoho děl duchovní literatury studoval tento spisovatel již na počátku sedmdesátých let, kdy pracoval na románech *Běsi* a *Výrostek*. Leonard Stanton⁷⁷ poznamenává, že tituly optinského vydavatelství mohl zakoupit například v několika petrohradských či moskevských knihkupectvích, která v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století nabízela většinu tamních titulů. Nasvědčuje tomu i fakt, že některé z výše uvedených publikací byly v Dostojevského knihovně zastoupeny ve dvou nebo více výtiscích.

4.4. Vliv Optinské poustevny na Dostojevského tvorbu

Dostojevského tvorbu ovlivněnou Optinskou poustevnou můžeme rozdělit na díla napsaná před návštěvou kláštera (romány *Výrostek* a *Běsi*) a dílo sepsané po návštěvě a přímo ovlivněné klášterem (román *Bratři Karamazovi*). Co se týče *Bratrů Karamazových*, podíváme se také na kritiku zde popsaného starectví mimo jiné i v úvahách ruských filozofů Konstantina Leont'jeva a Vasilije Rozanova.

4.4.1. Výrostek, Běsi a Zpověď Stavrogina

Při práci na románu *Výrostek* měl Dostojevskij podle badatelky Varvary Kaširiny⁷⁸ pracovat i s cestopisem mnicha Parfenije s názvem *Vyprávění o putování mnicha Parfenije po Rusku, Moldávii, Turecku a Svaté zemi*. Tento mnich navštívil Optinu za působení starce Lva a později zde byl vydán jeho cestopis. Dílo je jedním z titulů optinského nakladatelství, které Dostojevskij obdržel při své návštěvě tohoto místa. V románu *Výrostek* se přímo nevyskytuje postava starce ani mnicha, který by nesl některé z rysů starectví. Podíváme-li se však

---

⁷⁷ Viz Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 183; Stanton se v této otázce odkazuje k *Seznamu knih prodávaných petrohradském v knihkupectví Ivana Iljiče Glazunova* (Систематическая роспись книгам, продающимся в книжном магазине И. И. Глазунова) z roku 1867.

⁷⁸ Viz Kaširina, *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*, str. 40.

podle Kaširiny⁷⁹ na román pozorněji, uvědomíme si, že Dostojevskij používá zvláštní slovní zásobu reálného mnicha Parfenije v řeči Ivana Makaroviče k „výrostku“. Ivan Makarovič žije toho času, po té, co opustil hrdinovu matku, jako poutník. Hlavní hrdina románu byl vylákán zvědavostí z lůžka, na kterém se zotavuje z nemoci, jelikož slyšel někoho polohlasem opakovat: „Ježíši Kriste, pane náš, smiluj se nad námi.“⁸⁰ Byl to právě Ivan Makarovič a ve své řeči k synovi používá některé fráze, které by mohly být podle Kaširiny připsány právě mnichu Parfenijovi. Může jít například o věty: „Nereptej, synu! Vše je o to krásnější, že je to tajemství.“⁸¹ „Vezmi písek a zasij ho na kamení. Až se ti žlutý písek ujme, vyplní se ti i tvoje světské sny.“⁸²

Pokud jde o román *Běsi*, nalezneme zde postavu biskupa Tichona, který nese některé rysy starců. Mezi badateli⁸³ nepanuje shoda o tom, zda předlohou pro tuto postavu byl Dostojevskému optinský starce Lev nebo slavný ruský světec Tichon Zadonský,⁸⁴ pravděpodobně však jde o kombinaci obou. Jisté je, že v té době měl Dostojevskij k dispozici optinskou publikaci *Život optinského starce jeromonacha Leonida – v schimě Lva*,⁸⁵ ze které mohl čerpat inspiraci.

V samotném románu tato postava přímo nevystupuje, nalézáme zde pouze zmínku o tom, že bývalý biskup Tichon, žije na kraji města v jefimovském klášteře Panny Marie a přichází k němu mnoho lidí s žádostí o radu a duchovní povzbuzení.⁸⁶ Více prostoru

---

⁷⁹ Publikace *Vyprávění o putování mnicha Parfenije po Rusku, Moldávii, Turecku a Svaté zemi* není v našem prostředí dostupná, proto pracuji pouze se sekundárními informacemi, o to zejména v publikacích: 1) Kaširina, *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*; 2) Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*; 3) *Optina Pustyň: Monastyr i kultura. Materialy Meždunarodnogo simpoziuma v g. Bergamo*.

⁸⁰ F. M. Dostojevskij, *Výrostek*, přel. T. Hašková, Praha: Academia, 2004, str. 363; zjevně jde o modifikaci Ježíšovi modlitby.

⁸¹ Dostojevskij, *Výrostek*, str. 371.

⁸² Dostojevskij, *Výrostek*, str. 397.

⁸³ Srv. např. Kaširina, *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*, str. 40–45; Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 164–178.

⁸⁴ Tichon Zadonský – ruský světec; narodil se roku 1724 ve městě Korock v novgorodské gubernii, zemřel 13. 8. 1783 v klášteře Zadonsk ve voroněžské gubernii; roku 1861 byl svatořečen; jako přísný asketa, voroněžský biskup i jako autor mnoha náboženských děl přispěl k oživení mnišského života.

⁸⁵ Tato publikace také není v našem prostředí dostupná, proto pracuji pouze se sekundární literaturou uvedenou již v poznámce č. 78.

⁸⁶ Viz F. M. Dostojevskij, *Běsi*, přel. T. Hašková, Praha: LEDA, 2004, str. 246; hlavní záporný hrdina románu Nikolaj Vsevolodovič Stavrogin je svým přítelem Šatovem poslán k Tichonovi pro radu.

pro srovnání rysů reálného optinského starce Lva a fiktivního mnicha Tichona nám dávají až tři kapitoly vynechané z *Běsů*, které byly později vydané pod názvem *Zpověď Stavrogina* (Исповедь Ставрогина).⁸⁷ U postavy biskupa Tichona můžeme vystopovat několik rysů, které má společné se zakladatelem optinského starectví – starcem Lvem. Fiktivní biskup Tichon měl kromě svých příznivců i poměrně mnoho nepřátel. Na jednu stranu k němu přicházelo nespočet poutníků a udržoval hojnou korespondenci i se čtenáři v Petrohradě. Což je tedy spíše rys odkazující ke starci Makarijovi, avšak mějme na paměti, že Dostojevskij měl pravděpodobně k dispozici i dvě části šestidílné v Optině vydané Makarijovy korespondence. Na druhou stranu hovoří Dostojevskij o tom, že si Tichon nebyl schopen získat v klášteře úctu, byl odsuzován pro ledabylý život, obviňován z kacířství, z jurodivosti a dokonce i z toho, že příliš pije. Odráží se zde tedy jak přízeň, kterou starci požívali v očích poutníků, tak i jistý rys vydělenosti ruských starců z klášterní hierarchie. Zejména pak nepochopení klášterních mnichů pro průkopníka tohoto způsobu poustevnického života, starce Lva. Mimo to nese tento fiktivní mnich i jedno ze stareckých charismat – kardiognózi. Tichon věděl, z jakého důvodu za ním Stavrogin přišel, jakmile na něj pohlédl a ještě dříve než mu bylo cokoli řečeno. Nemůžeme samozřejmě říci, že Dostojevskij použil při modelování postavy biskupa Tichona jen a pouze optinského starce Lva, avšak výše uvedené rysy jsou pravděpodobně od tohoto starce převzaty.

Pro tuto práci je podle mého názoru zajímavé podívat se i na jeden úryvek z páté kapitoly druhé knihy románu *Běsi*. Děj se odehrává u Semjona Jakovleviče, románového proroka, ke kterému přichází mnoho návštěvníků prosit o věštecké slovo a přináší mu dary.

Semjon Jakovlevič, jako by ji [dámu, která se snažila upoutat jeho pozornost] neslyšel, ukázal náhle na klečícího statkáře:

„Zeptej se!“

Mnich z kláštera, jemuž příkaz platil, obřadně k statkáři přistoupil.

„Jaký hřích máte na svědomí? A nebylo vám již něco uloženo?“

„Nervat se, na nikoho nevztahovat ruku,“ zasípal statkář.

---

⁸⁷ Viz F. M. Dostojevskij, *Ispoved' Stavrogina*, München: Orchis-Verlag, 1922; tyto kapitoly byly údajně z románu vyškrtuty na přání vydavatele Ruského věstníku, kde román vyšel, Michaila Nikiforoviče Katkova. Otázkou zůstává, proč je Dostojevskij nezařadil ani do některého z dalších vydání. Byly nalezeny až po smrti Anny Grigorjevny Dostojevské v jejím archivu. V těchto kapitolách přichází Stavrogin k Tichonovi, krátce s ním hovoří a dává mu číst svoji zpověď o sexuálním zneužití nezletilé dívky.

„Dodržel jste to?“ zeptal se mnich.
 „Nemohu to dodržet, vlastní síla mě vždycky přemůže.“
 „Vyžeňte ho! Ven! A koště, vemte na něj koště!“ Semjon Jakovlevič
 zašermoval rukama. Statkář na výkon trestu nečekal vyskočil a pádil pryč.
 „Pán tu nechal zlaťák,“ slavnostně hlásil mnich a zdvihl ze země
 půlimperiál.
 „Tadytomu!“ ukázal Semjon Jakovlevič prstem na bohatého obchodníka.
 Pracháč se neodvážil odmítnout a minci přijal.
 „Zlato k zlatu,“ neodpustil si mnich z kláštera.⁸⁸

Tento úryvek koresponduje se situací, kdy k optinskému starci Lvovi přichází muž, žádat o morální ponaučení. Ten se ho ptá, zda se držel toho, co mu poradil při předchozí návštěvě. Muž odpovídá záporně a starc se táže, jak si dovoluje přijít k němu podruhé, když nesplnil to, co mu už poradil a nechá ho svými žáky vyhodit. Přítomní poutníci se podivují starcově hrubosti, ale ten dělá jako by nic a pokračuje v komunikaci s ostatními návštěvníky. Po čase přichází jeden ze starcových žáků s tím, že na zemi našel zlaťák. Starc Lev nařizuje, aby mu ho přinesli a dává minci autorovi příběhu, s tím, že se mu bude hodit na cestu. Ten se sám podivuje proč, jelikož netrpí hmotnou nouzí.⁸⁹ Otázkou zůstává, proč Dostojevskij použil tuto situaci při vytváření postavy Semjona Jakovleviče a nikoli biskupa Tichona. Na první pohled by se mohlo zdát, že i v této postavě se objevují některé starecké rysy: přicházejí k němu poutníci s očekáváním rady (avšak ne na duchovní úrovni, jako spíše materiální), má dar jasnozřivosti (což však není schopnost vlastní pouze starcům). Semjon Jakovlevič celkově působí na čtenáře spíše jako jakási posměšná postava, která slouží pro pobavení vyšších společenských kruhů, než jako postava modelovaná na základě úcty projevované reálným starcům.

⁸⁸ Dostojevskij, *Běsi*, str. 317.

⁸⁹ Tato situace je podle Varvary Kaširiny popsána ve výše zmíněném cestopisu *Vyprávění o putování mnicha Parfenije po Rusku, Moldávii, Turecku a Svaté zemi* a Dostojevskij s ní měl být seznámen právě skrze toto dílo. (Viz Kaširina, *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*, str. 42). Interpretace této situace není zcela jednoznačná, pravděpodobně však chtěl starc Lev naznačit příchozímu, že jeho situace má jen jedno řešení a to mu již bylo sděleno. Pokud jde o nalezenou minci, může symbolizovat malichernost hmotných statků.

4.4.2. Bratři Karamazovi

Podívejme se nyní na román *Bratři Karamazovi*. V celém tomto románu jsou roztroušeny zmínky odkazující k Optině a tamním starcům. V rozsahu této práce není možné se věnovat rozboru všech analogií reálného a fiktivního prostředí, proto jen k těm nejdůležitějším. Zajímavá je už etymologická korespondence měst ležících v blízkosti klášterů. Reálný Kozelsk (z ruského козел) a fiktivní Skotobrod (rusky Скотопригоньевск – tedy místo, kam je přiháněn skot) jsou spojeny hospodářským významem. Reálné Nižnije Prysiki (z ruského slovesa брызгать – stříkat, cákat) a fiktivní Mokré (rusky Мокрое) spojuje význam týkající se vody. O této analogii hovoří například Leonard Stanton⁹⁰ a uvádí, že není možné určit, zda jde o náhodu nebo promyšlený Dostojevského krok.

Románový klášter svým popisem prakticky odpovídá reálné Optinské poustevně, a to včetně skitu a dokonce i cely, která v reálném světě patřila starci Amvrosijovi. Je tedy téměř jisté, že Dostojevskij pracoval s reáliemi, které v Optině viděl. Přesto záměrně popírá totožnost románového kláštera a Optinské poustevny, a to větou: „Vzkvétalo [starectví] u nás hlavně v proslulém osamělém klášteře Kozelské Optině.“⁹¹ Což znamená, že v Dostojevského představách existuje i fiktivní Optina. Zde se podle mého názoru ukazuje autorova úcta k tomuto místu a pocit, že pokud by zasadil děj přímo sem, mohl by narušit jeho duchovní výjimečnost.

Komplikovanější je to pak s inspirací pro postavu starce Zosimy. Kombinují se v něm rysy dvou optinských starců, starce Lva a starce Amvrosije. Někteří badatelé hovoří opět i o vlivu světce Tichona Zadonského, popřípadě i jiných představitelů mnišského života – Feodosije Pečerského, Nila Sorského, Izáka Syrského nebo Sergije Radoněžského.⁹² Vzhledem k faktu, že *Bratři Karamazovi* byli sepsáni krátce po osobní návštěvě Dostojevského v Optině, je nejmarkantnější vliv starce Amvrosije. Zejména v kapitole „Ze života v Pánu zesnulého řádového kněze starce Zosimy“, která je vzpomínkou Aljoši

---

⁹⁰ Viz Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 164.

⁹¹ Viz F. M. Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*, přel. P. Voskovec, Praha: Odeon, 1980, str. 34.

⁹² Viz např. J. Dunlop, *Staretz Amvrosy: model for Dostoevsky's Staretz Zossima*, Belmont: Nordland Publishing Company, 1972, str. 123–138 nebo „Dostoevskij“, in *Pravoslavnaja enciklopedija*, 15. díl, ed. I. A. Zacharov, Moskva: Cerkovno-naučnyj centr „Pravoslavnaja enciklopedija“, 2007, str. 98; sv. Tichonem Zadonským nebyl Dostojevskij ovlivněn při vytváření samotné postavy starce Zosimy, nicméně v kapitole „Z hovorů a naučení starce Zosimy“ byly použity myšlenky ze světcových asketických děl.

Karamazova na vyprávění starce Zosimy o jeho životě, nalezneme mnoho analogií k reálnému starci Amvrosijovi.⁹³ Jde o podobnosti jednak přímo v životních osudech – oběma bylo pětadesát let,⁹⁴ oba patřili ve svém klášteře ke třetí generaci starců, oba pocházeli ze statkářské rodiny a v mládí byli silně zainteresováni ve světském světě, oba byli nemocní a přes časté vyčerpání nadále vykonávali stareckou službu, oba měli téměř shodný denní režim a tak dále; jednak jsou si oba starci podobní i na duchovní rovině. Dostojevskij často využívá způsob řeči starce Amvrosije, analogie můžeme nalézt také v jednání s poutníky i klášterními spolubratry. S optinským starcem Lvem má pak románový starce Zosima společný zejména rys průkopnictví a prosazování něčeho nového proti tradičním představám o poustevnickém životě.

V opozici ke starci Zosimovi stojí postava klášterního mnicha a přísného askety otce Feraponta. Jak píše Dostojevskij:

*Otec Ferapont byl onen starý mnich tak oddaný postu a mlčení, o němž jsme už uvedli, že byl odpůrcem starce Zosimy a hlavně vůbec starectví. Považoval starectví za škodlivou a lehkovážnou novotu.*⁹⁵

Všeobecně řečeno je postava otce Feraponta archetypem tradičního poustevníka. Jde o asketu, který žije v odlehlé části poustevny, tráví většinu času modlitbami, dodržuje přísný půst a až na výjimky setrvává v mlčenlivosti. Má své příznivce mezi ostatními mnichy i návštěvníky kláštera. Přesto je Dostojevským svým způsobem zesměšňován a označován za pomateného. Tato postava je podle mého názoru inspirována odpůrci optinských starců zejména z řad klášterních spolubratří. Vzhledem k odsuzování novátorství starce Zosimy můžeme usuzovat, že Dostojevskij opět pracoval zejména s dílem *Život optinského starce jeromonacha Leonida – v schimě Lva*, kde mohl načerpat informace o odpůrcích starce Lva.

V souvislosti se starcem Zosimou je pak zajímavá ještě jedna skutečnost, o které se žádný z badatelů nezmiňuje, nicméně podle mého názoru má symbolizovat záměrný odstup Dostojevského od reality a připomenout čtenáři, že čte román, nikoli pojednání o životě starce. Jde o záпах rozebíraný v kapitole „Hnilobný záпах“,⁹⁶ který se po starcově smrti šíří

⁹³ Viz Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*, str. 309–338; Dunlop, *Starec Amvrosij*, str. 35–89.

⁹⁴ Starci Amvrosijovi bylo 65 let, když se s ním roku 1878 Dostojevskij setkal.

⁹⁵ Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*, str. 182–183.

⁹⁶ Viz Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*, str. 353–364.

z jeho těla. Všichni v klášteře očekávají, že starcovu smrt budou provázet zázraky, někteří dokonce, že ze starcova těla bude vycházet květinová vůně. Zápach je pak pro všechny nemilým překvapením. Pro Aljošu Karamazova je tento jev dokonce jedním z důvodů k opuštění kláštera a návratu do světského světa. V životopisech reálních starců bychom jen těžko našli zprávy o zápachu vycházejícím z jejich mrtvých těl. Je to skutečnost, o které se v hagiografické literatuře taktně mlčí. Můžeme se tedy domnívat, že Dostojevskij ve svém románu rozpoutal tuto aféru záměrně, nikoliv s cílem snížit duchovní autoritu starců, jako spíše dílo odlehčit a narušit dojem dokonalosti starce Zosimy. V následující kapitole si ukážeme, že takových míst je v *Bratřech Karamazových* více a byla častým terčem kritiků.

Kromě románového kláštera, postav starce Zosimy a otce Feraponta jsou pro tuto práci zajímavé zejména dvě kapitoly – „Starci“ a „Věřící prosté ženy“. Leonard Stanton⁹⁷ přichází s hypotézou, že Dostojevskij při psaní kapitoly „Starci“ použil tři pasáže z knihy *Život optinského starce jeromonacha Leonida – v schimě Lva*. Všeobecně se však má za to, že ony pasáže byly ovlivněny jinou optinskou publikací, a to *Historií kozelské Optinské poustevny* napsanou starcem Lvem.⁹⁸ Jak již víme, Dostojevskij vlastnil obě tyto knihy, a proto je pravděpodobné, že s oběma také pracoval. Nicméně sám tento fakt není pro nás příliš důležitý, neboť v obou knihách mohl autor nalézt prakticky identické informace. Stanton však obhajuje své tvrzení, že *Život* byl nejdůležitějším z tištěných materiálů, které Dostojevského informovaly o tradici starectví. Ony tři konkrétní pasáže rozebírá z filologického a literárněvědného hlediska a dochází k závěru, že Dostojevskij romantizuje historická fakta obsažená tomto v textu, má tendenci vyjadřovat se o daném fenoménu jednodušeji a nevěnuje se specifickým detailům. Z religionistického hlediska je však důležitější interpretace celé kapitoly než sledování vlivů na jednotlivé pasáže. Sám Dostojevskij přiznává, že se necítí dostatečně informován o této komplikované formě mnišského života, ale přesto pocítuje potřebu se o něm před čtenářem zmínit:

Ale měl bych tu povědět několik slov i o tom, co vůbec „starci“ v našich kláštěrech jsou, a jen lituji, že se v té věci necítím dost poučený a jistý. Přesto se pokusím v málo slovech podat povšechný výklad.⁹⁹

⁹⁷ Viz L. Stanton, „Zedergol'm's Life of Elder Leonid of Optina As a Source of Dostoevsky's The Brothers Karamazov“, *Russian Review* 49.4 (1990): 443–455.

⁹⁸ Viz např. *Pravoslavnaja enciklopedija*, 15. díl, str. 99.

⁹⁹ Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*, str. 34.

Tímto Dostojevskij částečně odpovídá budoucím kritikům, kteří ho obviňují z nepochopení a dezinterpretace starectví. Fjodor Michajlovič si je vědom, že nepíše vědeckou studii o starectví, ale román z klášterního prostředí. Pouze se snaží zasadit svůj imaginární klášterní svět do kontextu starecké tradice. Zejména pak zjevně touží zdůraznit, že postavu starce Zosimy modeloval jako nositele tradice Paisije Veličkovského. Mluví-li Dostojevskij o tom, kdo je starce, činí tak proto, aby čtenáři nastínil, co může v průběhu děje očekávat od postavy starce Zosimy, nikoliv proto, aby podal vyčerpávající výklad pojmu starce. Stručně řečeno kapitola „Starci“ si podle mého názoru neklade za cíl být čtenáři relevantním zdrojem informací o starectví, ale je jen pouhou ilustrací tohoto fenoménu a postavením románového kláštera a mnichů do jasnějšího světla.

V kapitole „Věřící prosté ženy“ přichází ke starci Zosimovi žena, které zemřel syn. Je zdrcena a žádá starce Zosimu o radu, jak žal překonat. Tato scéna podle vzpomínek Anny Grigorjevny Dostojevské¹⁰⁰ věrně kopíruje situaci, kdy Fjodor Michajlovič přišel ke starci Amvrosijovi a hovořil s ním o zármutku ze ztráty jejich syna Aljoši. Dostojevskij vložil románovému starci Zosimovi do úst slova útěchy:

„Jsi jako dávná ,Ráchel plačící synů svých, a nedala se potěšiti, protože jich není“,“ řekl starce, „to je úděl, který je vám matkám, na zemi dán. Neutěšuj se tedy a nehledej útěchy, neutěšuj se a plač, ale pokaždé, když pláčeš, pamatuj neustále, že tvůj synáček je jeden z božích andělů, že na tebe shůry shlíží, vidí tě, raduje se z tvých slz a Pánubohu je ukazuje. Ještě dlouho budeš plakat tím velkým mateřským pláčem, ale časem se ti promění v tichou radost a tvé hořké slzy budou jen slzami tichého pohnutí a očistou srdce, chránící před hříchy. Pomodlím se také za lehké odpočinutí tvého chlapečka, jakpak se jmenoval?“¹⁰¹

Tato slova měla být prakticky ve stejné podobě vzkázána reálným starcem Amvrosijem právě Anně Grigorjevně. V této kapitole tedy vidíme odraz osobního přístupu starce Amvrosije k jednotlivým poutníkům – pozorné vyslechnutí jejich problému a udělení přesně cílené rady. Dostojevskij pracuje s „amvrosijovskou“ empatií a proniknutím do pocitů a problémů poutníků i na dalších místech románu.

---

¹⁰⁰ Viz Dostojevská, *Život s Dostojevským*, str. 237.

¹⁰¹ Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*, str. 58.

4.4.3. Kritika Dostojevského pojetí starectví v Bratřech Karamazových

Už od vydání románu *Bratři Karamazovi* probíhá poměrně intenzivní diskuse o tom, zda Dostojevského pojetí starectví, kláštera a tamní spirituality je realistické a zda jde o duchovně správnou reflexi Optinské poustevny.¹⁰² Objevují se jednak kritiky obviňující Dostojevského z naprostého nepochopení starectví, jednak hlasy jdoucí proti popularizaci optinského typu spirituality. Ty tvrdí, že Dostojevskij učinil z tohoto fenoménu pouhou součást literární kultury, marginalizoval starectví, a to jen proto, aby se pokusil svému čtenáři přiblížit mnišské prostředí. Jako problematiku vidí badatelé zejména druhou knihu románu „Nevhodné shromáždění“,¹⁰³ která probíhá v klášteře u starce Zosimy. Setkávají se tu všichni Karamazovi a několik dalších postav. Vzájemně si vyčítají různé nedostatky a vše vrcholí skandálním výstupem starého Karamazova. Celá situace je podle kritiků spíše popisem dramatické události než duchovního setkání v klášteře a je degradací duchovní atmosféry kláštera. Jak jsme si však již řekli, nemusí jít o Dostojevského nepochopení starectví a úcty projevované starcům. Může se jednat o záměrně svérázné zpracování tématu „setkání u starce“, čemuž nasvědčuje i fakt, že samotný starce Zosima na důstojnosti neztratil ani v této situaci. Nevhodně se chovají ostatní postavy, nikoliv starce. Jeho důstojnost tedy podle mého názoru spíše vynikne. Navíc přiznejme, že ať už Dostojevskij přistupoval k tradici optinského starectví jakkoliv osobitě a umělecky, dostal jeho věhlas opět o něco dále za hranice kláštera.

Vyjádrít se k Dostojevského pojetí starectví a zejména optinské tradice jakkoli, ať už kriticky nebo s uznáním, vyžaduje dobrou orientaci v ruském klášterním prostředí a zároveň poměrně dlouhé studium pramenů týkajících se vztahu Optiny a Dostojevského. Shoda o této problematice nepanuje ani mezi ruskými mysliteli. Podívejme se nyní ještě na rozpor dvou konkrétních názorů z řad ruských filozofů – Konstantina Leont'jeva¹⁰⁴ a Vasilije Rozanova¹⁰⁵ – vyjadřujících se zejména k postavě starce Zosimy. Podle Leont'jeva je nepřípustné zejména to, že Dostojevskij přehlížel liturgickou dimenzi klášterního života a že starce Zosima je

---

¹⁰² Více viz např. Stanton, *The Optina Pustyn Monastery*, str. 229–259; S. Linnér, *Starets Zosima in The Brothers Karamazov: a Study in the Mimesis of Virtue*, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1975, str. 176–209.

¹⁰³ Viz Dostojevskij, *Bratři Karamazovi*, str. 41–102.

¹⁰⁴ Viz Leont'jev, *Vizantizm i slavjanstvo: čem i kak liberalizm nam vreden*, str. 286–297; Leont'jev, *Naši novyje christiane*, str. 14–67.

¹⁰⁵ Viz Rozanov, *Okolo cerkovnych sten*, str. 95–126.

pouze nástrojem pro prezentaci autorovy svérázné doktríny o lásce. Má tudíž podle jeho názoru jen velmi málo společného se skutečným starcem Amvrosijem. Na druhou stranu Rozanov píše, že Dostojevskij zdravě vystihl „milujícího, citlivého, panteistického“ mnicha a tím ovlivnil celou ruskou klášterní tradici a přispěl k procesu její obnovy. Přihlédneme-li však k Leont’jevovu dlouhodobému pobytu v Optinské poustevně a přátelství se starcem Amvrosijem, musíme jeho soudu přiznat poměrně velkou hodnotu. V eseji *O všeobecné lásce* vyjadřuje Leont’jev pochybnosti o autenticitě mnichů v Dostojevského románu: „v *Bratřech Karamazových* mniši nevyjadřují zcela to, přesněji řečeno, nevyjadřují vůbec to, co ve skutečnosti vyjadřují dobří mniši u nás.“¹⁰⁶ Je překvapen faktem, že mnoho uznávaných představitelů pravoslavné církve Zosimu respektovalo a vyjadřovalo díky autorovi za jeho duchovní vhled. Otázkou podle něj zůstává, zda to neudělali jen proto, aby si evropsky uznávaného spisovatele naklonili. A také, zda kvůli tomu záměrně nepřehlíželi neortodoxní tendence v Dostojevského popisu starce. Leont’jevovou odpovědí by bylo jednoznačné ano. Rozanov je, na rozdíl od Leont’jeva, víceméně nakloněn pojetí milujícího starce v Dostojevského románu. Myslí si, že Leont’jev příliš zdůrazňuje církevní mysticismus reálného starce Amvrosijově a je příliš proti doktríně lásky u románového starce Zosimy. Podle Rozanova byli optinští starci kombinací obojího.

---

¹⁰⁶ „...в Братьях Карамазовых монахи говорят не совсем то или, точнее выражаясь, совсем не то, что в действительности говорят очень хорошие монахи у нас.“ – vlastní překlad; Leont’jev, *Naši novyje christiane*, str. 38.

5. Závěr

Cílem mé práce bylo zmapovat vliv proslulé Optinské poustevny na Fjodora Michajloviče Dostojevského. Jelikož se v procesu vznikání tohoto textu ukázalo, že vliv Optiny na spisovatelův osobní život byl poměrně malý¹⁰⁷ a vliv na celkovou náboženskou ideu autora příliš těžce uchopitelný a na daném prostoru prakticky nepopsatelný, soustředila jsem se zejména na odraz Optinské poustevny v Dostojevského tvorbě. Na výkladu relevantních částí románů *Výrostek* a *Běsi* (včetně kapitol z tohoto románu vynechaných a později vydaných pod názvem *Zpověď Stavrogina*) jsem ukázala, jakým způsobem spisovatel pracoval s informacemi o fenoménu starectví, které načerpal z publikací vydaných v optinském nakladatelství. Na rozboru románu *Bratři Karamazovi* jsem se pak snažila ukázat odraz těchto publikací a zejména osobní návštěvy spisovatele v Optině. Zejména v kapitole věnované kritice Dostojevského pojetí starectví, se ukázalo, že objektivně zhodnotit spisovatelovu práci s reáliemi starecké tradice je velmi komplikované a že o této problematice nepanuje jednomyslně přijímaný úzus. Pokud jde o můj postoj, domnívám se, že Dostojevského dezinterpretace starectví nepramení z jeho nepochopení tohoto fenoménu, ale je částečně záměrná a v rámci románové tvorby i obhájitelná.

Při zpracovávání hlavní části této práce se jako velmi vhodný ukázal poměrně velký prostor věnovaný úvodním kapitolám, které představují starectví (zejména v ruské oblasti), zasazují do jeho kontextu Optinskou poustevnu a věnují se vlivu tohoto místa i na další ruské velikány. Později již nebylo potřeba vykládat jednotlivé reálie, na které jsem v průběhu rozboru Dostojevského tvorby ovlivněné optinským starectvím narazila, ani představovat myslitele, kteří Optinu také navštívili.

S tématem práce by bylo možné dále pracovat, a to zejména v případě, že by se podařilo opatřit si ty optinské publikace, které Dostojevskij vlastnil a studoval. Pak by bylo možné jednak detailněji rozebrat vliv těchto textů na již probírané Dostojevského romány, jednak by bylo zajímavé pokusit se objevit jejich odraz i v dílech, ve kterých se přímo nevyskytuje klášter, nevystupuje postava mnicha ani poustevníka a vliv tedy není tak snadno rozpoznatelný. Přínosné by mohlo být i zpětné zmapování vlivu románu *Bratři Karamazovi*

---

¹⁰⁷ Malý, mluvíme-li o možnosti jeho reflexe, avšak nepochybně velký pro Dostojevského samotného. Jde o duchovní útěchu starce Amvrosije v žalu nad ztrátou syna Aljoši zmiňovanou v kapitole „Dostojevského kontakty s Optinskou poustevnou“.

na ruskou klášterní kulturu. Ruská pravoslavná církev román neodsoudila, jistě se tedy četl i v kláštorech a bylo by zajímavé pokusit se zmapovat, zda a případně jak ovlivnil životy a smýšlení mnichů.

6. Bibliografie

Primární literatura

- Dostojevskij, Fjodor Michajlovič. *Běsi*. Přel. Taťjana Hašková, Praha: LEDA, 2004.
- Dostojevskij, Fjodor Michajlovič. *Bratři Karamazovi*. Přel. Prokop Voskovec. Praha: Odeon, 1980.
- Dostojevskij, Fjodor Michajlovič. *Idiot*. Přel. Tereza Silbernáglová. Praha: Odeon, 2008.
- Dostojevskij, Fjodor Michajlovič. *Ispoved' Stavrogina*. München: Orchis-Verlag, 1922.
- Dostojevskij, Fjodor Michajlovič. *Výrostek*. Přel. Taťjana Hašková. Praha: Academia, 2004.

Sekundární literatura

- Arnoľdi, Lev Vladimirovič. „Moje znakomstvo s Gogolem.“ *Russkij věstnik* 1 (1869): 69–85.
- Birjukov, Pavel. *Vzpomínky a listy L. N. Tolstého. Jeho život a dílo*. Přel. Bořivoj Prusík. Praha: Nakl. Jos. R. Vilímek, 1925.
- Bogdanov, Dmitrij Pavlovič. „Optina Pustýň i palomničestvo v neje russkich pisatelej.“ *Istoričeskij věstnik* 10 (1910), 327–339.
- Budanov, Nikolaj. „Knigi, podarennyje F. M. Dostojevskomu v Optinoj Pustyni.“ *Sofija* 1 (2005): 75–78.
- Cassedy, Sven. *Dostoevsky's Religion*. Stanford: Stanford University Press, 2005.
- Čemus, Richard. *Modlitba Ježíšova – modlitba srdce*. Velehrad: Refugium, 1996.
- Četverikov, Sergij. *Optina Pustýň*. Paris: YMCA-PRESS, 1998.
- Četverikov, Sergij. *Moldavkij starec Paisij Veličkovskij*. Paris: YMCA-PRESS, 1988.
- Danilevskij, Nikolaj Jakovlevič. *Rossija i Jevropa*. Moskva: Kniga, 1991.
- Dostojevská, Anna Grigorjevna. *Život s Dostojevským*. Přel. Ladislav Zadražil. Praha: Odeon, 1981.
- Dostojevská, Ljubov Fedorovna. *Dostojevskij: jak jej líčí jeho dcera*. Přel. Jan Sajíc. Praha: Stanislav Minařík, 1920.
- Dunlop, John. *Staretz Amvrosy: Model for Dostoevsky's Staretz Zossima*. Belmont: Nordland Publishing Company, 1972.
- Erast (Vytopskij). *Istoričeskoje opisanije kozelskoj Optinoj Pustyni i Predtečeva skita*. Kozelsk: Izdanije Svjato-Vvedenskoj Optinoj Pustyni, 2000.

- Figes, Orlando. *Natašin tanec. Kulturní dějiny Ruska*. Přel. Darina Dvořáková. Praha: Ševčík, 2004.
- Frank, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003.
- Gogol, Nikolaj Vasiljevič. *Pisma*. Sankt-Peterburg: A. I. Marksa, 1901.
- Kartašev, Anton Vladimirovič. *Očerki po Istrii ruskokj cerkvi*. Moskva: TERRA, 1992–1993.
- Kaširina, Varvara Viktorovna. *Literaturnoje nasledije Optinoj Pustyni*. Moskva: Institut mirovoj literatury RAN, 2006.
- Ključevskij, Vasilij Osipovič. *Drevněruskije žitija svjatyh kak istoričeskij istočnik*. Moskva: ACT, 2003.
- Kotel'nikov, Vladimir Alexandrovič. „Optina Pustyň i ruskaja kul'tura.“ *Ruskaja literatura* 3 (1989): 3–31.
- Kotel'nikov, Vladimir Alexandrovič. „Russkije pisateli v Optinoj Pustyni.“ In *Optina Pustyň: monastyr i kul'tura. Materialy Meždunarodnogo simpoziuma v g. Bergamo*. Moskva: Pomovskij i partnery, 1993, str. 197–207.
- Lampe, Geoffrey William Hugo. *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Leont'jev, Konstantin Nikolajevič. *Naši novyje christiane, F.M. Dostojevskij i gr. Lev Tolstoj*. Moskva: [s.n.], 1882.
- Leont'jev, Konstantin Nikolajevič. *Vizantizm i slavjanstvo. Čem i kak liberalizm nam vreden*. Mostka: Izdatělstvo „Dar“, 2005.
- Linnér, Sven. *Starets Zosima in The Brothers Karamazov: a Study in the Mimesis of Virtue*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1975.
- Lurje, V. M. *Prizvanije Avraama. Ideja monašestva i jejo voploščeniye v Egipte*. Sankt-Peterburg: Aleteija, 2000.
- Melach, Boris Solomonovič. *Uchod' i smert' Lva Tolstogo*, Moskva: Chudožestvennaja literatura, 1976.
- Macukevič, Anatolij Aleksandrovič. *Prepodobnyj Serafim Sarovskij*. Moskva : OLMA-PRESS, 2004.
- Nestorův letopis ruský*. Praha: SNKLHU, 1954.
- Nykl, Hanuš. „Dostojevskij jako pravoslavný myslitel.“ In *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: tradice a alternativy*, ed. M. Příhoda, Červený Kostelec: Pavel Mervert, 2005, str. 109–137.

- Pravoslavnaja enciklopedija*. 15. díl. Ed. Ivan Alexandrovič Zacharov. Moskva: Cerkovno-naučnyj centr „Pravoslavnaja enciklopedija“, 2007.
- Rozanov, Vasilij Vasiljevič. *Okolo cerkovnych sten*. Moskva: Republika, 1995.
- Solovjov, Aleksandr Vasilejič. *Starčestvo po učeniju svjatych otcev i asketov*. Moskva/Riga: Blagovest, 1995
- Smolič, Igor Korniljevič. *Istorija ruskaj cerkvi: kniga vosmaja, 1700–1917*. Moskva: Izdatel'stvo Spaso-Preobraženskogo Valaamskogo monastyrja, 1996.
- Stanton, Leonard. *The Optina Pustyn Monastery in the Russian Literary Imaginatoin*. New York: Peter Lang, 1995.
- Stanton, Leonard. „Zedergoľm's Life of Elder Leonid of Optina As a Source of Dostoevsky's The Brothers Karamazov.“ *Russian Review* 49.4 (1990): 443 – 455.
- Špidlík, Tomáš. *Spiritualita křesťanského Východu. Modlitba*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1999.
- Tolstoj, Lev Nikolajevič. *Kratkoje izloženije Jevangelija*. Moskva: Svobodnoje Slovo, 1906.
- Tolstoj, Lev Nikolajevič. *Otec Sergij*. Přel. František Husák. České Budějovice: Nakl. Aloise Hetzla, 1922.
- Tolstoj, Lev Nikolajevič. *Sbohem, piš častěji a více*. Přel. Josef Zumr. Praha: Odeon, 1981.
- Tolstoj, Lev Nikolajevič. *V čem moja vera?* Moskva: Izdanije knigoizdatel'stva „Posrednik“, 1907.
- Velikije starcy Optinoj Pustyni*. Sost. A. Jakovlev. Moskva: Terra – Knižnyj klub, 2003.
- Velký inkvizitor: nad textem F. M. Dostojevského*. Přel. Pavel Hroch a Ladislav Zadražil, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000.
- Vopatrný, Gorazd. *Hesychasmus jako tradiční křesťanská spiritualita*. Brno: L. Marek, 2003
- Zadražil, Ladislav. *Legenda o velikém hříšníkovi. Život Dostojevského*. Praha: Lidové nakladatelství, 1972.
- Zamjakin, Konstantin. „Marija Nikolajevna Tolstaja v Šamordino.“ *Žurnal moskovskoj patriarchi* 11.1 (1991): 12–17.
- Žitija prepodobnych starcev Optinoj Pustyni*. Minsk: Luči Sofii, 2004.

Jiné zdroje

<http://optina.org.ru>

<http://www.optina.info>

http://www.newruslit.ru/for_classics/dostoevsky/research